

Laima Mikulėnaitė
Rasa Ulevičiūtė

**ANKSTYVOJO
AMŽIAUS
VAIKŲ
AUTIZMAS**

Laima Mikulėnaitė
Rasa Ulevičiūtė

ANKSTYVOJO AMŽIAUS VAIKŲ AUTIZMAS

Vilnius • 2004

UDK

2004 m. Lietuvos sutrikusio intelekto žmonių globos bendrija „Viltis“ vykdė dalijimosi patirtimi programą „Model Site Project In-Country Training“, kurią rėmė Atviros visuomenės institutas (Budapeštas). Programos vykdymo eigoje buvo parengta knygelė „Ankstyvojo amžiaus vaikų autizmas“.

OPEN SOCIETY INSTITUTE
& Soros Foundations Network

Lietuvos sutrikusio intelekto žmonių globos draugija „Viltis“
Kaštonų g. 2/14-17, LT-0117 Vilnius
Tel.: (8~5) 261 52 23, faksas: (8~5) 261 08 20
El. paštas: viltis@viltis.lt
Interneto puslapis: www.viltis.lt

ISBN

© Lietuvos sutrikusio intelekto žmonių globos bendrija „Viltis“

PRATARMĖ

Respublikinė universitetinė ligoninė Vaiko raidos centras dirba su ankstyvojo amžiaus sutrikusios raidos vaikais. Metams bėgant plečiasi šių vaikų ugdymo galimybės. Vaiko raidos centro Ankstyvosios reabilitacijos skyrius vykdo tris pagrindines programas. Šiuo metu Lietuvoje ypač aktuali viena jų – vaikų, turinčių autizmo požymių, ankstyvoji reabilitacija. Todėl šioje knygelėje mes ir norime pasidalyti patirtimi, kurią pavyko sukaupti per dešimt metų.

Vykdydami minėtą programą, stengiamės kuo anksčiau nustatyti autizmo požymius, nes kuo anksčiau pradedama juos koreguoti, tuo akivaizdžiau gerėja vaikų autistų būklė. Be to, pastebėjome, kad labai svarbu pritaikyti šiems vaikams aplinką. Kuo ji bus tinkamesnė, tuo geresnės socialinės integracijos galima tikėtis. Todėl šioje knygelėje plačiais aiškiname, kaip laiku pastebėti nerimą keliančius požymius ir kaip juos mažinti.

Ši knygelė skirta ir tėvams, ir specialistams. Pirmiesiems bus naudingas išsamus ankstyvojo amžiaus vaikų autizmo požymių aptarimas: jie sužinos, ką atkreipti dėmesį, stebint vaiką įprastoje namų aplinkoje. Kalbant apie specialistus, knygelėje pateikiamos žinios turėtų pasitarnauti ne tik tiems jų, kurių darbas tiesiogiai susijęs su vaikų raidos sutrikimais, bet ir visiems likusiesiems, kad pro jų akis neprasprūstų konkretaus vaiko vystymosi problemos.

Dar vienas knygelės privalumas – vieno iš daugybės galimų gydymo metodų, t.y. struktūruoto mokymo pristatymas. Šis metodas jau kuris laikas sėkmingai taikomas Vaiko raidos centre dirbant su vaikais, turinčiais autizmo požymių. Daug dėmesio knygelėje skiriama ir sensorinei (jutiminei) integracijai, nes šiems vaikams būdinga didžiausia sensorinė disfunkcija. Kalbant apie autizmą, pastaroji tema apskritai yra labai retai liečiama. Tuo tarpu šių vaikų sensorinis stimuliavimas – labai svarbus dalykas. Sujungus elgesio terapiją, struktūrinį mokymą, sensorinį stimuliavimą, aplinkos pritaikymą ir tėvų mokymą, galima pasiekti gerų rezultatų, kurių visi mes – ir specialistai, ir tėvai – taip tikimės bei laukiame.

Yra vaikų autistų, kuriems nuo pat pradžių tinka bendroji ugdymo įstaiga. Bet netrūksta ir tokių, kurių pradinė adaptacija vyksta labai sunkiai. Net dirbant su tokiais vaikais specialiosiose ankstyvojo ugdymo įstaigose kyla daugybė problemų. Tikėkimės, kad kaupiant patirtį ir siekiant kuo veiksmingesnės pagalbos Lietuvoje bus sukurta vaikų, turinčių autizmo požymių, ugdymo sistema.

Laima Mikulėnaitė

APIE AUTORES

Laima Mikulėnaitė – Respublikinės universitetinės ligoninės Vaiko raidos centro Ankstyvosios reabilitacijos skyriaus vedėja. Pagrindinės jos veiklos kryptys – vaikų motorikos raidos sutrikimų ankstyvoji diagnostika ir gydymas; funkcinė bei socialinė adaptacija. Autorė nuolat kelia savo kvalifikaciją prestižiškiausiuose mūsų šalies ir užsienio mokymo centruose. O įgytomis žiniomis dalijasi su būsimaisiais pediatrais ir kolegomis. Ji ne tik yra „Vilties“ bendrijos tarybos narė, bet ir dalyvauja Lietuvos vaikų neurologų, Lietuvos socialinės pediatrijos ir Tarptautinės ankstyvosios intervencijos draugijų veikloje.

Rasa Ulevičiūtė – specialioji pedagogė, vyr. mokytoja. Nuo 1993 m. dirba Vilniaus vaikų invalidų ugdymo centre „Viltis“ su vaikais, turinčiais autizmo sutrikimą bei proto negalę. 1998 m. stažavosi Amerikoje, kur išklausė TEACCH mokymo programos kursą, kurio tikslas – padėti autistui pagal galimybes gyventi ir išreikšti save visuomenėje. Savo darbe taiko TEACCH programos principus, struktūruotą mokymą, rengia vaizdumo priemones.

Nuo 2000 m. dirba Respublikinės universitetinės ligoninės Vaiko raidos centro Ankstyvosios reabilitacijos skyriuje su vaikais, turinčiais autizmo spektro sutrikimų. Skaito paskaitas apie autizmą tėvams ir specialistams.

Nuo 1993 m. abi autorės dirba savanorėmis Lietuvos sutrikusio intelekto žmonių globos bendrijos „Viltis“ organizuojamose vasaros poilsio – socialinės reabilitacijos stovyklose ir yra APPLE specialiosios pedagogikos kursų lektorės.

TURINYS

Pratarmė	3
Apie autoreis	4
I. KAS YRA AUTIZMAS?	7
Autizmas – raidos sutrikimas	9
Ankstyvoji autizmo diagnozė	11
Mitai apie autizmą	13
Autizmo sunkumo laipsnis	14
Elgesio problemos ir neatsakyti klausimai	14
Klinikiniai požymiai	14
Komunikacijos ir kalbos sutrikimai	16
Socialinio bendravimo sutrikimai	17
Autistinio elgesio požymiai	17
Sensorinės integracijos procesas	18
Pagrindinės jutimo sistemos	20
Sensorinės integracijos proceso sutrikimai	21
Taktilinė disfunkcija	22
Vestibiulinė disfunkcija	22
Proprioceptinė disfunkcija	23
Klausos disfunkcija	23
Disfunkcijos sukeltos problemos	24
Sutrikusios raidos vaikų sensorinės problemos	25
Pagrindiniai vaikų, turinčių autizmo požymių, sensorinės integracijos proceso sutrikimai	25
Sensorinių sutrikimų gydymas	26
Vaiko reguliacijos procesų stimuliavimas	28
Autizmo prognozė	28
Priedas	29
Autizmo spektro sutrikimai	29
Sindromai, kuriems būdingi autizmo spektro sutrikimai	32

II. VAIKŲ, TURINČIŲ AUTIZMO POŽYMIŲ, UGDYMAS	35
Pagrindiniai ugdymo principai	37
Struktūruota aplinka	38
Mokymasis kalbėti	39
Ritmas	39
Sensorinė stimuliacija	39
Struktūruotas mokymas	41
Fizinės aplinkos struktūra	42
Dienotvarkė	44
Individuali darbo sistema	46
Bendravimo įgūdžių formavimas	47
Vaizdinė regimoji užduočių struktūra	51
„Batų dėžučių užduotys“	52
Socialinių įgūdžių formavimas	56
Pabaigos žodis	58
Priedai	59
1 priedas. Darbo vietos pavyzdys	59
2 priedas. Dienotvarkių pavyzdžiai	60
2.1. Simbolių dienotvarkė	60
2.2. Nuotraukų dienotvarkė	61
2.3. Daiktinės dienotvarkės	62
3 priedas. Užduočių pavyzdžiai	63
3.1. priedas. Užduotis „Mokomės skaičiuoti“	63
3.2. priedas. Užduotis „Spalvų rūšiavimas“	64
3.3. priedas. Užduotis „Zoologijos sodo gyvūnai“	65
3.4. priedas. Užduotis „Mokomės skaičiuoti toliau“	66
3.5. priedas. Užduotis „Segtukų užsegimas“	67
4 priedas. Užduočių „Batų dėžutės“ pavyzdžiai	68
4.1. priedas. Užduotis „Įdėti kaladėles į indelį“	68
4.2. priedas. Užduotis „Įdėti kaladėles iš dėžės į pažymėtą ertmę“	69
4.3. priedas. Užduotis „Įdėti pažymėtas kaladėles į atitinkamas dėžutes“	70
4.4. priedas. Užduotis „Sujungti kaladėlių girliandą pagal piešinyje nurodytas spalvas“	71
5 priedas. Literatūros sąrašas	72

KAS YRA AUTIZMAS?

AUTIZMAS — RAIDOS SUTRIKIMAS

Beveik prieš 60 metų JAV dirbęs austrų kilmės psichiatras Leo Kanneris aprašė grupę vaikų, kurie nemėgo bendrauti, teikė pirmenybę vienetui, nekalbėjo arba buvo linkę kartoti tuos pačius žodžius, aktyviai priešinosi nusistovėjusios tvarkos ir aplinkos pokyčiams bei sunkiai mokėsi. Šią būklę L. Kanneris pavadino autizmu. Nors nuo to laiko daugybė mokslininkų tyrė minėtą sutrikimą, jis iki šiol tebėra pakankamai neaiškus.

Autizmas — vienas sunkiausių raidos sutrikimų, paveikiantis maždaug vieną vaiką iš 1000 (Rutter, 2000). Kitų autorių teigimu, 4-6 vaikus iš 10000. Galima teigti, kad 0,25-0,5 proc. populiacijos turi autizmo požymių. Berniukai serga 4 kartus dažniau negu mergaitės.

Anksčiau buvo manoma, kad autizmas — tai sunkus emocinis sutrikimas arba įgimta schizofrenija. Dažniausiai jis buvo siejamas su mamos atsisakymu priimti vaiką. Todėl didelių sunkumų kildavo pačiai mamai, kuri dažnai aplinkinių būdavo smerkiama kaip bloga mama. Laikui bėgant paaiškėjo, kad tai tebuvo klaidinga, niekuo nepagrįsta ir neįrodyta visuomenės nuomonė.

Anksčiau autizmas buvo laikomas retu sutrikimu, bet pastaruoju metu žinoma, kad jis pasitaiko dažniau negu diabetas, vėžys, spina bifida (vaisiaus stuburo vystymosi defektai) ar Dauno sindromas (Filipek, 1999).

Pagrindiniai autizmo požymiai — sutrikęs socialinis bendravimas, kalbos raidos ir komunikacijos problemos, netipiškas, keistas elgesys, vaizduotės bei laiko suvokimo problemos. Autizmas — įvairiai pasireiškiantis klinikinis sindromas. Esama daug veiksnių, sąlygojančių vaiko smegenų pakenkimą, kuris pasireiškia tam tikrais požymiais, įvardijamais autizmo diagnoze. Šiuo metu autizmas laikomas nespecifiniu sutrikimu, kurį sukelia įvairūs kenksmingi organiniai, biologiniai ir genetiniai veiksniai. Pagrindiniai autizmo požymius sukeliantys mechanizmai — smegenų struktūros disfunkcija ir biocheminių procesų sutrikimas smegenyse.

Dažnai autizmo priežastimi tampa įgimtos infekcijos (raudonukė, citomegalija, toksoplazmozė), medžiagų apykaitos ligos (fenilketonurija), neurologinės ligos (tuberozinė sklerozė ir kt.), genetiniai sindromai (Angelmano, Prader-Willi'o, trapiosios X chromosomos, Landau-Kleffnerio, Wiliamsio ir kt.). Kartais vaikai gali turėti fizinių anomalijų, apsigimimų. Esant autizmui yra pastebėtos smegenėlių anomalijos.

Pagal Tarptautinę ligų klasifikaciją TLK-10, autizmas priskiriamas įvairiapusių raidos sutrikimų grupei. Yra daugybė terminų, apibrėžiančių šią būklę: autizmas, autizmo spektro sutrikimas, autizmas su protiniu atsilikimu, autizmo požymiai ir pan.

Autizmo sutrikimas pasireiškia jau pirmaisiais kūdikio gyvenimo metais ir išlieka visą gyvenimą. Autizmo požymiai gali keistis: stiprėti arba silpnėti, o kartais ir visai išnykti, bet keistumai ir ypatumai išlieka visą laiką. Dauguma autistų prisitaiko prie gyvenimo, bet jiems reikia pagalbos.

Autizmo sutrikimas paplitęs visame pasaulyje. Minėtą sutrikimą turintys vaikai gimsta įvairiose šeimose, nepriklausomai nuo tėvų išsilavinimo, socialinės padėties ir rasės. Berniukams šis sutrikimas pasitaiko dažniau negu mergaitėms.

Autizmą gali lydėti protinis atsilikimas, epilepsija ir kiti sutrikimai bei ligos, kurios apsunkina vaikų, turinčių autizmo sutrikimą, socialinę integraciją.

Dažniausiai (beveik 50 proc., o kai kurių autorių duomenimis iki 70 proc. atvejų) šiems vaikams nustatomas ir protinis atsilikimas. Šiuo atveju smegenų patologinis procesas, kuris sukelia autizmą, kartu paveikia ir tas sritis, kurios atsakingos už žmogaus pažinimo raidą.

Sutrikęs socialinis bendravimas labiausiai išryškėja per žaidimą. Vaikai autistai nesugeba žaisti socialinių žaidimų, mieliau renkasi vienatvę negu bendravimą, yra abejingi kitiems žmonėms, neieško paguodos, nesupranta socialinių taisyklių. Į kambarį esančius žmones šie vaikai dažnai linkę reaguoti kaip į daiktus: nesistengia su jais užmegzti ryšio, nepalaiko žvilgsnio kontakto.

Autistams kyla daug socialinių problemų, nes jie nemato visumos, nesusieja vieno veiksmo su kitu, nesuvokia, o tik mechaniškai išmoksta kai kurių veiksmų. Šiems vaikams ypač sunku prisitaikyti prie permainų, kurioms jie nepasirengę, ypač sutikti ir priimti naujus nepažįstamus žmones, nes žmonių išvaizda (plaukai, drabužiai, nuotakos) dažnai keičiasi. Todėl artimam bendravimui autistai mieliau renkasi ne žmones, bet daiktus, nes pastarieji nejuda ir nesikeičia.

* Įgimta citomegalija — vaisiaus apskrėtimas per placentą, kuriam būdingi kepenų, blužnies, kaulų čiulpų ir centrinės nervų sistemos pažeidimai. Tokie naujagimiai serga hepatitu, anemija, trombocitopenija, spazminiu paralyžiumi, traukuliais ir kurtumu. O įgyta citomegalija pasireiškia hepatitu, tonzilitu, faringitu ir pneumonija. Smegenys nepažeidžiamos.

* Toksoplazmozė — lėtinė infekcinė liga, kuri sukelia nervų sistemos pakenkimus, kepenų ir blužnies padidėjimą bei dažnus skersaruožius, t. y. skeleto raumenų pažeidimus ir kt.

* Tuberozinė sklerozė — liga, kylanti todėl, kad atskiruose organuose blogai vystosi ląstelių grupės, sudarydamos įvairaus dydžio sankaupas (lyg augliukus).

* Fenilketonurija — paveldėtas medžiagų apykaitos sutrikimas, kurio negydant pasireiškia autizmo požymiai, protinis atsilikimas ar epilepsija.

Vaikai autistai paprastai domisi ne visu daiktu, bet atskiromis jo dalimis. Esant lengvesnei autizmo formai, visas dėmesys sutelkiamas į nereikšmingas aplinkos detales, pvz., domimasi kalendoriaus skaičiais, audinio rašto linijomis, plastmasiniais dangteliais ir panašiomis smulkmenomis, kurios daugeliui žmonių atrodo visiškai nereikšmingos.

Dažnai vaikų autistų žaidimai būna labai vienpusiški. Jie mielai žaidžia su virvelėmis, medžiagos skiautelėmis arba gali ištisas valandas stebėti jiems susidomėjimą keliančias veiklas, pvz.: gatve riedančius troleibusus, statybų keliamuosius kranus ir pan.

Kalbos ir komunikacijos problemos sukelia didelių sunkumų bendraujant su kitais žmonėmis, žaidžiant. Dauguma vaikų autistų negali kalbėti. Jie nemėgdžioja garsų, žodžių. Tačiau jiems neretai būdingi kalbos pasikartojimai ir atkartojimai (echolalijos). Nekalbantys autistai sunkiai supranta kitus, o juos pačius suprasti dar sunkiau, todėl dažnai jie palaipsniui nutolsta nuo kitų žmonių ir visiškai liaujasi bendravę.

Vaikams autistams būdingas netipiškas elgesys, netikėti užsiėmimai ir pomėgiai. Vienas pirmųjų autizmo požymių – bet kokio aplinkinių prisilietimo atstūmimas. Esant sunkesnei autizmo formai, dažnai atliekami vis tie patys besikartojantys kūno judesiai (lingavimas į priekį, žaidimai su savo pirštais, veido grimasos), griebiamasi savistimuliacijos. Autistai skiriasi nuo kitų vaikų polinkiu į vienodumą. Jiems sunku keisti įprastą veiklos ritmą ir dienvartę. Šie vaikai būna arba labai aktyvūs, sunkiai nustygstantys vienoje vietoje, arba pernelyg ramūs. Laikui bėgant autistai gali susirgti depresija ir turėti kitų emocijų sutrikimų, ypač jei jų socialinė adaptacija būna sutrikusi.

Taigi vaikų, turinčių autizmo požymių, smegenys visą informaciją apdoroja kitaip negu normaliai besivystančių vaikų, todėl jiems sunku bendrauti su kitais žmonėmis. Dėl šios priežasties vaikai autistai:

- atsiriboja nuo aplinkos;
- blogai suvokia priežasties ir pasekmės ryšį;
- sunkiai formuoja socialinį elgesį;
- neįsivaizduoja arba sunkiai įsivaizduoja daiktus, nepatenkančius į jų regos lauką;
- geriau suvokia regimąją informaciją, nes žmonių kalba jiems tėra nieko nesakantis „garsų kratynas“;
- pastebi atskiras detales, bet nepajėgia jų susieti;
- yra labai nerimastingi ir patiria didelę aplinkos baimę.

ANKSTYVOJI AUTIZMO DIAGNOZĖ

Labai svarbu anksti nustatyti autizmo diagnozę. Ankstyvoji vaiko reabilitacija pagerina autizmo eigą; vaikas ir šeima geriau adaptuojasi.

Manoma, kad patyręs specialistas gali nustatyti autizmą, kai vaikas sulaukia 2-3 metų amžiaus. Tačiau pastaruoju metu ieškoma kriterijų, leidžiančių diagnozuoti šį sutrikimą dar anksčiau, kad būtų galima pradėti ankstyvąją reabilitaciją.

Autizmas nuo pat pradžių sąlygoja kitokį kūdikio elgesį, bendravimą ir kalbos raidą. Apie autizmą byloja menkas akių kontaktas, sutrikusi abiejų akių koordinacija, nesinaudojimas gestais kaip bendravimo priemone. Šie kūdikiai mažiau guojoja, augdami taria mažiau garsų, nekartoja jų ir neatsiliepia, išgirdę savo vardą. Jie paprastai nežiūri į tėvų veidus arba tik trumpam sulaiko ties jais savo žvilgsnį.

Floridos universiteto mokslininkai nusprendė išsiaiškinti, ar iš kūdikių judesių galima nustatyti autizmo sutrikimą. Pasirodo, šį sutrikimą turintiems kūdikiams sunku sėdėti ir tiesiai stovėti. O krisdami jie, kitaip nei instinktyviai mėginantys apsisaugoti sveiki mažyliai, neištiesia rankų ir nekelia galvos. Minėtam tyrimui vadovavusios judesių ekspertės Osnat Teitelbaum teigimu: „Stebėti kūdikiai neturėjo jokių normaliems vaikams būdingų apsauginių refleksų ir krisdavo kaip kokie mediniai kareivėliai“. Mokslininkė tėvams pataria atlikti „pavertimo testą“ — pakelti kūdikį ir laikant rankose paversti 45° kampu kairėn arba dešinėn. Sveiki aštuonių mėnesių ir vyresni kūdikiai šiuo atveju stengsis galvą laikyti statmenai žemei, tuo tarpu turintieji autizmo požymių galvos padėtį derins ne su žeme, o su likusiu kūnu ir todėl galvos nepavers.

Daugelis tėvų pirmuosius nerimą keliančius požymius paprastai pastebi iki vaikai sukanka 18 mėnesių. Tačiau tėvų nusiskundimai būna labai nekonkretūs. Ir tai nenuostabu, nes dažnai vienoje raidos srityse vaikas atsilieka, o kitose yra akivaizdžiai pažengęs į priekį. Todėl ir gydytojai neretai vaiko raidą vertina labai prieštaringai, nuramindami tėvus. Tėvai ir specialistai turėtų susirūpinti, jei vaikas:

- neguoguoja iki 12 mėnesių amžiaus;
- nerodo pirštų į daiktą, nedaro „atia“ iki 12 mėnesių amžiaus;
- neištaria bent vieno žodžio iki 16 mėnesių amžiaus;
- nesuformuluoja prasmingos dviejų žodžių frazės iki 24 mėnesių amžiaus;
- liaujasi kalbėjęs bet kokiame amžiuje;
- nenaudoja gestų ar kitų nežodinės komunikacijos formų.

Ankstyvojo amžiaus autizmo klinika gali būti labai įvairi. Vieni kūdikiai būna vangūs, pasyvūs, retai prašo valgyti, ilgai iškenčia sudrėkusias sauskelnes. Maitinami jie valgo noriai, jiems patinka gera priežiūra, bet ne tiek, kad jie jos reikalautų. Visą iniciatyvą jie palieka mamai. Vyresniame amžiuje šie vaikai būna „geri“, t.y. nekelia jokių problemų: niekur nelenda, kur juos paliksi — ten ir rasi.

Kiti kūdikiai nuo pirmųjų gyvenimo dienų būna labai jautrūs: dažnai klykia, prastai miega, išsiskiria išrankumu maistui. Prie jų sunku prisitaikyti ir suprasti jų poreikius. Jie nemėgsta nei būti ant rankų, nei gulėti vežimėlyje.

Pradėję vaikščioti, šie vaikai tampa sunkiai valdomi: eina kur nori, dažnai krenta, nes jiems visiškai nebūdingas savisaugos instinktas. Chaotiškas judėjimas neleidžia jiems aktyviai tirti aplinkos. Be to, šie vaikai akivaizdžiai bijo naujos aplinkos ir žmonių, yra ypač jautrūs garsams.

Pastebėta, kad vaikai autistai labai mėgsta žiūrėti į lempas šviesą, tyrinėti tapetų raštus. Jie domisi muzikos ritmu, kartojamais eilėraščiais, neįprastais judesiais. Mėgsta žaisti su savo pirštais, stebėti jų šešėlius ant sienų. Aprašytas ir šių vaikų perdėtas susidomėjimas knygelėlių puslapių vertimu, kaladėlių dėliojimu į eilutes ir dėlionėmis. Paprastai vaikus autistus sunku atitraukti nuo jiems patinkančios veiklos.

Kita vertus, ritmiškumas patinka visiems mažiems vaikams, ypač jei ritmiška veikla vyksta kartu su artimu žmogumi. Tačiau sveiki vaikai daug labiau mėgsta šokinėti mamai ant rankų nei manieže, noriai žaidžia su žaislais, tuo siekdami atkreipti tėvų dėmesį. O vaikams, turintiems autizmo požymių, nepatinka žaisti kartu su kitu asmeniu, todėl beveik neįmanoma prisidėti prie jų žaidimo. Šie vaikai nepriima jokios pagalbos. Atrodo, kad jiems daug geriau būti vieniems, be mamos, todėl pastaroji pradeda nerimauti, nesuprasdama savo vaiko. Autistams augant ima ryškėti stereotipiniai keisti judesiai, kurie tolydžio kartojami.

Vaikai autistai laiku pradeda šypsotis, tačiau jų šypsena nebūna nukreipta vien į suaugusįjį. Jie šypsosi, kai gauna jiems patinkančių stimulų. Dėl šių vaikų bendravimo ypatumų paprastai sutrinka ankstyvasis vaiko ir mamos ryšys, o tai veda prie tarpusavio santykių sutrikimo. Vaikai autistai nori būti su mama, bet neigiamas reakcijas reiškia tik tais atvejais, kai yra nuo jos atskiriami. Tuo tarpu būdami kartu jie visiškai nerodo teigiamų emocijų. Taigi specialistai turi:

- atidžiai išklausyti tėvų nusiskundimų dėl vaiko vystymosi;
- kiekvienos profilaktinės apžiūros metu įvertinti visas vaiko raidos sritis;
- atkreipti ypatingą dėmesį į vaiko kalbos ir bendravimo raidą;
- įtarę kalbos raidos sutrikimą, patikrinti vaiko klausą;
- įtarę įvairiapusį raidos sutrikimą, skirti vaikui kompleksinį raidos tyrimą;
- skirti genetiko konsultaciją priešasčiai ir rizikai nustatyti;
- įtarę autizmą, nustatyti ankstyvąją raidos sutrikimo diagnozę ir skirti reabilitaciją.

MITAI APIE AUTIZMĄ

Mūsų visuomenei būdingos šios nepagrįstos išankstinės nuostatos apie autizmą:

- vaikai, turintys autizmo požymių, gimsta emociškai šaltoms mamoms; tai netiesa, nes dabar jau žinoma, kad autizmą sukelia kitos priežastys;
- vaikai autistai visiškai nesugeba užmegzti akių kontakto, parodyti pasitenkinimo, šypsotis ir apskritai reikšti emocijų; daugeliui šių vaikų minėti dalykai prieinami. Kaip ir kiti vaikai, į aplinką autistai reaguoja ir teigiamu, ir neigiamu būdu;
- vaikai autistai negali išmokti kalbėti; nemažai autistų pajėgia tai padaryti, o likusieji išmoksta naudotis alternatyviomis kalbos ir komunikacijos priemonėmis;
- iš autizmo galima „išaugti“; šis sutrikimas išlieka visą gyvenimą, bet laikui bėgant ir taikant tinkamą reabilitaciją autizmo požymių mažėja;
- visi vaikai autistai yra panašūs; jie nepakartojami, kaip ir visi kiti vaikai. Kiekvienas vaikas, turintis autizmo sutrikimą, vystosi ir elgiasi individualiai.

AUTIZMO SUNKUMO LAIPSNIS

Autizmo sunkumo laipsnis gali būti labai įvairus. Vieni vaikai autistai patiria daugiau sunkumų dėl sutrikusios kalbos, kiti – dėl socialinio bendravimo. Pastarieji gali nenorėti ir nemokėti pradėti ar tęsti pokalbį.

Vaikai, turintys lengvą autizmą, dažniausiai skiriasi nuo sveikų vaikų ne išvaizda, bet elgesiu. Kaip jau buvo minėta, jiems būdinga kartoti žodžius (echolalijos), žaisti stereotipinius žaidimus, atlikti tuos pačius judesius: svyruoti, siūbuoti, linguoti ir pan. Vaikams, turintiems sunkų autizmą, itin sudėtinga prisitaikyti prie aplinkos. Jie išsiskiria iš aplinkinių savitu elgesiu: perdėtu vangumu ir pasyvumu; agresyvumu arba autoagresyvumu, ryškiais kalbos problemomis.

ELGESIO PROBLEMAS IR NEATSAKYTI KLAUSIMAI

Daugeliui vaikų, turinčių autizmo požymių, kyla vienokių ar kitokių elgesio problemų. Šie vaikai gali būti arba labai aktyvūs, sunkiai nustygstantys vienoje vietoje, arba labai ramūs.

Vaikams autistams būdingą elgesį galima suskirstyti į šias kategorijas:

- autoagresyvumas (savęs žalojimas) – rankų kandžiojimas, galvos daužymas;
- agresyvumas (kitų žalojimas) – spjaudymas, spardymas, mušimas;
- staigus veiklos nutraukimas – riksmas arba pabėgimas iš veiklos vietos, daiktų išmėtymas;
- pakartotiniai veiksmai – nuolatinis daiktų kišimas į burną, besaikis klausimų kartojimas;
- nesugebėjimas savęs kontroliuoti – fizinio kontakto vengimas, dėmesio sukauptimo stoka, žalingi įpročiai.

Kalbant apie autizmą, išlieka daugybė neatsakytų klausimų. Kodėl vienu vaikų autistų emocinis ryšys su mama silpnas, o kitų – šiltas ir kupinas meilės? Kodėl vieni jų nuo gimimo vystosi normaliai ir tik po kurio laiko praranda turėtus įgūdžius, o kitiems nuo pat mažens diagnozuojami autizmo požymiai? Kodėl toje pačioje šeimoje vienas vaikas turi autizmo požymių, o kiti ne? Kokios priežastys sukelia autizmą? Kodėl autizmo požymiai visiems vaikams pasireiškia skirtingai? Panašių „kodėl“ yra ir daugiau...

KLINIKINIAI POŽYMIAI

Kaip jau buvo minėta anksčiau, kiekvienas vaikas, turintis autizmo požymių, vis kitaip suvokia ir priima aplinkinį pasaulį, todėl šių vaikų prisitaikymas bei aplinkos suvokimas irgi skiriasi. Minėti dalykai ir sąlygoja savitus autizmo požymius. Autizmui būdinga kalbos ir komunikacijos, socialinio bendravimo ir elgesio bei veiklų ypatumai.

Autizmo schema

 <p>Ignoruoja normalius mokymo metodus.</p>	 <p>Monotoniškai vartaloja daiktus.</p>	 <p>Elgiasi lyg negirdėtų ar būtų kurčias.</p>
 <p>Ar tu eini? Ar tu eini? Kartoja tuos pačius žodžius.</p>	 <p>Gal ir nesugeba paspirti kamuolio, tačiau gali sudėti kaladėles.</p>	 <p>Būna arba perdėtai aktyvus, arba itin pasyvus.</p>
 <p>Pasižymi kraštutiniais verksmo, pykčio ir liūdesio protrūkiais be regimos priežasties.</p>	 <p>Priešinasi nusistovėjusios dienos tvarkės ir veiklos ritmo keitimui.</p>	 <p>Pasižymi nevienodais stambiosios ir smulkiosios motorikos įgūdžiais.</p>
 <p>Neįprastai ilgai žaidžia tą patį žaidimą.</p>	 <p>Sunkiai prisijungia prie kitų vaikų.</p>	 <p>Ne vietoje ir ne laiku juokiasi, kikeną.</p>
 <p>Nesugeba palaikyti akių kontakto.</p>	 <p>Neįprastai prisirišęs prie daiktų.</p>	 <p>Nesuvokia realių pavojų.</p>
 <p>Stovi nuo visų atsiskyęs.</p>	 <p>Nejaučia skausmo.</p>	 <p>Nesileidžia apkabinimas.</p>

KOMUNIKACIJOS IR KALBOS SUTRIKIMAI

Daugiau kaip pusė vaikų autistų turi kalbos sutrikimų, o kai kurie jų visai nenaudoja kalbos kaip bendravimo priemonės. Tik nedidelė dalis vaikų autistų šneka ir bendrauja. Šių vaikų kalba dažnai monotoniška, mažai emociinga. Bendraudami jie nenaudoja gestų, mimikos. Vaikų autistų kalbai būdingos echolalijos, jie dažnai sako su esamu kontekstu nesusijusius žodžius, kartoja seniau girdėtas frazes. Kai kurie vaikai mėgsta kartoti matytų reklamų tekstus, kuriuos ištaria pakankami aiškiai.

Vyresni vaikai autistai nemoka palaikyti pokalbio, dažnai tesugeba atsakyti į užduotą klausimą vienu žodžiu ar trumpa fraze. Jų sakiniai paprastai būna gramatiškai netaisyklingi. Bendravimo procese galima pastebėti šiuos autizmo požymius:

- sunkumai perteikiant kitiems savo norus;
- nesugebėjimas mėgdžioti kalbos, gestų, išraiškų;
- nesuvokimas, kad kalba — bendravimo su kitais žmonėmis priemonė;
- nesugebėjimas palaikyti pokalbį ar bendrauti;
- neįprasti pomėgiai; intensyvus, bet ribotas domėjimasis aplinka, sunkinantis bendravimą su kitais vaikais;
- sunkumai įsijungiant į bendrą veiklą, pereinant nuo vienos veiklos prie kitos;
- stiprus noras ir atkaklus siekimas daryti tai, ką nori, kas patinka ar domina, neatsižvelgiant į kitų norus ir poreikius;
- antrojo ir trečiojo asmens naudojimas vietoje pirmo asmens (aš) kalboje, savęs vadinimas vardu.

SOCIALINIO BENDRAVIMO SUTRIKIMAI

Vaikai autistai nemoka užmegzti santykių su kitais žmonėmis. Jie mėgsta žaisti vieni, mažai domisi šalia žaidžiančiais vaikais, nesugeba užmegzti kontakto su jais. Dažnai nemoka palaikyti draugiškų santykių su kitais žmonėmis. Apskritai mažai reaguoja į kitus žmones, daugiau dėmesio skirdami detalėms, aplinkui esantiems daiktams. Kartais būna gana šalti tėvams, nors dažniausiai santykiais su tėvais pakankamai šilti.

AUTISTINIO ELGESIO POŽYMIAI

Dažnai tėvai nepastebi nieko keista vaiko elgesyje, kol šiam nesukanka dveji metai. Pirmieji požymiai, dėl kurių kreipiamasi į specialistus, – vaiko nekalbėjimas arba liovimasis kalbėti. Pradėjus su tėvais aiškintis sutrikimo priežastis paaiškėja, kad jau nuo mažens vaiko elgesys buvo savitas.

Pasirodo, vaikams autistams būdinga nesidomėti žaislais, nesidžiaugti bendra veikla, nepalaikyti akių kontakto su kitais žmonėmis. Nuo mažens jie nemėgsta būti imami ant rankų, nešiojami, vystomi ar perrengiami. Kartais neužmezgamas joks kontaktas su tėvais ar globėjais, vaikas į juos apskritai nekreipia dėmesio.

Vaikai autistai išsiskiria keistomis kūno padėtimis. Jie gali ilgą laiką išlaikyti pakelę kojas ar rankas arba laikyti rankas plačiai atmetas į šalis. Dažni ir stereotipiniai judesiai, neįprastos baimės, keistas maisto pasirinkimas: įprastų produktų atsisakymas, tik to paties maisto arba nevalgomų dalykų valgymas.

Vaikai autistai domisi tik pačių pasirinktais, jiems patinkančiais daiktais ar veikla. Jų žaidimai pasižymi stereotipiškumu, pasikartojimu, vienodumu, imitavimo ir pamėgdžiojimo stoka. Augdami šie vaikai išsiskiria nepasitenkinimo ir pykčio priepuoliais.

Judesių sutrikimai. Beveik trečdalis vaikų autistų turi bendrosios motorikos sutrikimų. Šių vaikų judesiai yra nerangūs, einant jiems dažnai kyla pusiausvyros ir judesių koordinacijos problemų.

Apie 40 proc. vaikų turi smulkiosios motorikos sutrikimų. Jiems sunku rašyti, piešti, kyla akies ir rankos koordinacijos problemų. Dalis vaikų dėl jutimų sutrikimų ilgai vaikšto ant pirštų galų.

Pažinimo proceso sutrikimai. Pažinimo procesas dažnai susijęs su sensorinės integracijos problemomis. Vaikams, turintiems autizmo požymių, būdinga:

- perdėtas ir ribojantis dėmesys detalėms;
- prasmės suvokimo sunkumai;
- ribotas gebėjimas atskirti esminius dalykus nuo neesminių;
- ribotas daiktų ir veiksmų tarpusavio ryšio suvokimas;
- sekos suvokimo ir veiklos organizavimo sunkumai;
- nesugebėjimas vienu metu skirti dėmesį daugiau nei vienam dalykui;
- įgytos patirties ir išmoktų įgūdžių analizavimo ir apibendrinimo sunkumai, nesugebant viso to perkelti į kitą aplinką ar veiklą;
- dėmesingumo ir susikaupimo stoka;
- geresnis regimosios nei žodinės informacijos supratimas;
- nesugebėjimas sujungti kelių idėjų ar sąvokų (ypač, jei jos prieštarauja viena kitai);
- savęs ir kitų suvokimo sunkumai;
- ribotas interesų ratas;
- veiklos planavimo sunkumai;
- neįprastas ir kiekvienu atveju unikalus sugebėjimų ir trūkumų derinys;
- sensorinės integracijos sutrikimai.

SENSORINĖS INTEGRACIJOS PROCESAS

Pasaulį mes pažįstame liesdami, matydami, uosdami, ragaudami ir girdėdami. Visą šią informaciją gauname per sensorinę (jutiminę) sistemą. Be to, suvokti pasaulį mums padeda veikla ir judesiai.

Visos gyvos būtybės turi kiekvienai rūšiai savitą jutiminę (sensorinę) sistemą, kuri priima informaciją apie aplinką ir organizmo procesus. Ši sistema perduoda minėtą informaciją į centrinę nervų sistemą, kur ji panaudojama keturioms funkcijoms atlikti:

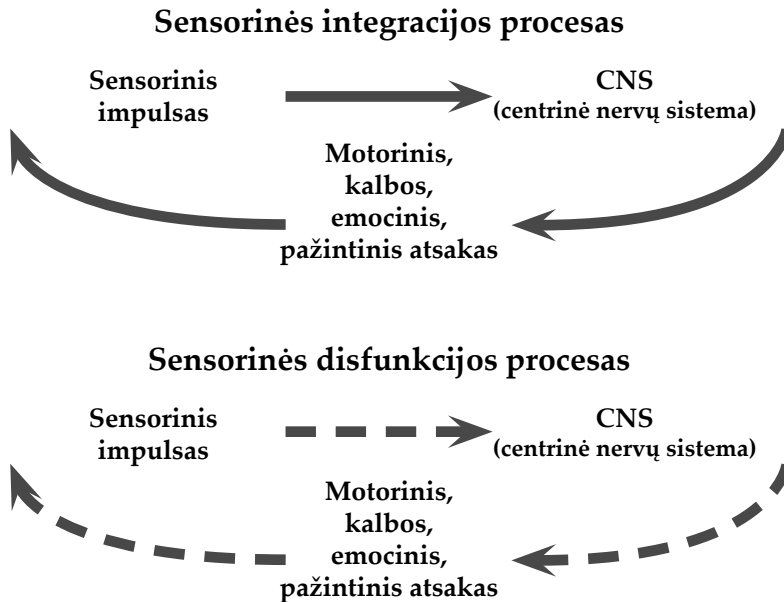
- jutimams ir jų suvokimui sukelti;
- kūno judesiams kontroliuoti;
- sąmoningumui palaikyti;
- gyvybinėms organizmo funkcijoms reguliuoti.

Sensorinė sistema — tai mūsų jutimų sistema, kurią sudaro skonis, kvapas, matymas, klausa ir lietimasis. Nervų sistema mums irgi siunčia žinių apie judesius ir kūno padėtis, per ją mes suvokiame savo kūną. Informacija, kurią mes gauname per sensorinę sistemą, keliauja į smegenis, kur yra „iššifruojama“. Būtent smegenų dėka mes suvokiame tai, ką matome, girdime, liečiame. Kiekvienas

mūsų tą pačią informaciją dažnai priima skirtingai, todėl ir atsakas į ją irgi būna nevienodas. Visas šis procesas vadinamas sensorinės integracijos procesu.

Sensorinė integracija – tai neurologinis procesas, kurio metu priimama informacija iš jutimų. Kai priėmimo ir organizavimo procesas veikia gerai, mes atsakome į dirgiklius tinkamai ir automatiškai.

Sensorinės integracijos metu žmogus mokosi jutimus panaudoti tikslingai veiklai. Šio proceso metu centrinė nervų sistema iš jutimų gauna informaciją, ją rūšiuoja, lygina, sudeda, mažina ar didina jos poveikį ir atsako reikiamu veiksmu pagal grįžtamojo ryšio principą.

Sensorinė integracija yra labai susijusi su žmogaus gyvenimu. Būtent dėl jos vystosi kūno ir akies bei rankos koordinacija, žmogus suvokia daiktų santykį erdvėje, mokosi atsiminti ir kalbėti, planuoja judesius ir veiklas, išmoksta skaityti, rašyti, mąstyti, kontroliuoja savo elgesį įvairiose situacijose.

Pažindamas daiktus, vaikas turi susidaryti vaizdinius apie jų išorę (formą, spalvą, dydį), kvapą, skonį, mokėti jais manipuliuoti. Praktinėje veikloje, naudodamasis kalba, vaikas kaupia žinias apie jį supančio pasaulio reiškinius; formuojasi atmintis, vaizduotė, mąstymas.

Sensorinė sistema susiformuoja per paskutinį nėštumo trimestrą ir keletą pirmųjų gyvenimo mėnesių.

1972 metais JAV mokslininkė A. Jean Ayres sukūrė sensorinės integracijos teoriją, kuri labai greitai buvo pritaikyta vaikų reabilitacijai. Naudojant sensorinės integracijos principus, galima sėkmingai padėti vaikams, turintiems raidos sutrikimų, mokymosi problemų ir autizmo požymių: koreguoti valgymo, elgesio problemas, gerinti motoriką, mažinti dezadaptaciją ir padėti integruotis į gyvenimą.

Kaip vaikai išmoksta judėti, atlikti sudėtingas veiklas, pvz.: užsirišti batų raišteliuos, rašyti? Šių įgūdžių jiems padeda įgyti sensorinė-motorinė sistema. Jei ši sistema veikia tinkamai, net individualiai suvokdami pasaulį vaikai sugeba gerai prie jo prisitaikyti. Visi daugelio vaikų jutimai pasireiškia ir vystosi vienu metu. Teisinga šių jutimų interakcija (sąveika) leidžia žmogui gerai jaustis.

PAGRINDINĖS JUTIMO SISTEMOS

Geriausiai žinomos keturios jutimo sistemos.

Rega. Naujagimis neblogai mato, nors jo akies obuolys ir tinklainė dar nėra visiškai susiformavę. Iš pradžių kūdikis yra trumparegis ir pradeda gana gerai matyti tik baigiantis pirmiesiems gyvenimo metams. Per regos analizatorių žmogus gauna apie 87 proc. informacijos iš išorinio pasaulio.

Klausa. Dar būdamas motinos išciuose vaisius jau reaguoja į garsus. Per klausą mes gauname informaciją apie garsus, pajuntame pavojų, patiriame malonumą klausydami muzikos. Vaikai geriau priima aukštus garsus, todėl mes paplaviname balsą su jais kalbėdami. Net neabejojama, kad vaisius nuolat girdi motinos širdies plakimą ir balsą. Manoma, kad tai jį ramina. Įrodyta, kad irzlų kūdikį nuramina į juostelę įrašytas motinos širdies plakimas. Naujagimį daug greičiau paguodžia tylus motinos šnabždesys nei svetimų žmonių balsai.

Net sėdėdamas labai triukšmingoje aplinkoje, kur groja muzika, skamba taurės, garsiai kalbasi aplinkiniai, žmogus gali dalyvauti pokalbyje su priešais sėdinčiu asmeniu. Smegenys filtruoja informaciją, nepriimdamos mums nereikšmingų garsų.

Skonis. Nors ir ne tokie jautrūs kaip vyresnių vaikų, bet gana aktyvūs yra ir naujagimio skonio receptoriai. Nustatyta, kad net neišnešioti, 6-7 nėštumo mėnesį gimę vaikai jaučia skonį.

Uoslė. Ji atsiranda tuojau po gimimo (6-8 dienų kūdikis jau atpažįsta motinos kvapą). Ir apskritai kūdikiai gerai skiria kvapus.

Bet yra ir kitų sistemų, kurios mums suteikia informaciją apie mūsų kūno padėtį, padeda išlaikyti koordinaciją, suvokti savo kūną kaip visumą. Visos šios sistemos dirba labai koordinuotai, todėl mūsų gaunama informacija apie aplinką yra teisinga.

Taktilinė sistema suteikia mums informaciją per lietimą (pirmiausia per odą), turi įtakos elgesio formavimuisi ir leidžia pajusti įvairius pojūčius.

Vestibiulinė sistema. Iš vidinės ausies yra gaunama informacija apie judesį, gravitaciją ir pusiausvyrą. Ši informacija padeda žmogui išlaikyti reikiamą kūno padėtį. Vestibiulinė sistema reguliuoja raumenų tonusą, pusiausvyrą, abipusę, taip pat ir akių bei galvos, koordinaciją.

Propriorecacinė sistema suteikia mums informaciją per raumenis, raiščius ir sąnarius, padeda suvokti kūno padėtį, reguliuoti judesių planavimą, kaitą ir seką.

Iki dviejų mėnesių kūdikis gauna informaciją per paprastas sensorines sistemas, t.y. pradeda priimti informaciją per regos, taktilinius ir vestibulinius bei propioceptinius receptoriuos. Įvykus jutimų integracijai, kūdikis pradeda suvok-

ti savo kūną. Vystosi abipusė integracija – neurologinis procesas, kuris yra abipusės koordinacijos ir elgesio pagrindas.

Pradedama formuoti praktika. Kūdikis ima suprasti, ką jis gali daryti su pirmą kartą matomu daiktu, ir sugeba vieną ar kitą veiksmą pakartoti. Minėti procesai vyksta iki vienerių metų amžiaus.

Per kitus trejus metus vystosi vaiko percepcija – pažintinis supratimas apie pasaulį per jutiminį pasaulio priėmimą. Vaikas pradeda suprasti kalbą. Geriau pritaiko savo regą. Supranta erdvinius ryšius. Vystosi koordinacija tarp akies ir rankos. Tam reikia vizualinės-motorinės integracijos. Atsiranda tikslinga veikla.

Maždaug šeštaisiais gyvenimo metais vaiko sensorinė integracija visiškai susiformuoja. Vaikas pasirengia akademinėi veiklai, kuriai reikia abstraktus mąstymo, priežasties ir pasekmės ryšio suvokimo, kompleksinių judesių, dėmesio reguliavimo, elgesio pritaikymo, abiejų kūno pusių veiklos specializacijos, vizualizacijos, savikontrolės ir savimonės.

Mokymuisi reikalingas susiformavęs adaptacinis elgesys ir motorika. Mokymosi procesą sudaro:

- adaptacinis elgesys – galimybė aktyviai ir tikslingai atsakyti į naujas situacijas, reikalavimus;
- motorinis mokymasis – gebėjimas atlikti sudėtingus judesius, pvz., prieš pagaunant kamuolį, reikia išmokti jį mesti;
- akademinis mokymasis – gebėjimas skaityti, rašyti ir pan.

SENSORINĖS INTEGRACIJOS PROCESO SUTRIKIMAI

Sensorinės integracijos proceso sutrikimas (disfunkcija) – tai nesugebėjimas suvokti, priimti ir atsakyti į informaciją, gaunamą sensorinių sistemų pagalba.

Sensorinės integracijos sutrikimų gali turėti daugelis vaikų. Dažniausiai jie pasireiškia sutrikusios raidos mažyliams, bet gali pasitaikyti ir normaliai besivystantiems vaikams. Šių problemų turintys žmonės išmoksta su jomis gyventi. Be to, laikui bėgant jos mažėja, nes žmogaus organizmas palaipsniui sugeba su jomis susidoroti.

Skiriamos dvi pagrindinės sensorinės integracijos požymių grupės. Jei vaikai labai aktyviai reaguoja ir atsako į dirgiklius, organizmas stengiasi išvengti per didelio stimulų kiekio. O jei per silpnai, organizmui reikia aktyvesnio stimuliavimo, tad vaikai dažnai patys imasi stimuliuoti savo kūną.

Labai jautrus (hyperjautrus) vaikas aktyviai reaguoja net į menkus dirgiklius. Todėl jis vengia net menkausio prisilietimo arba nemėgsta būti liečiamas žmonių ar liestis prie daiktų. Todėl jis gali neigiamai reaguoti į susitėpimą, lengvus prisilietimus, sąlytį su tam tikros medžiagos rūbais. Toks vaikas nemėgsta judėti arba būti judinamas. Jis nesaugiai jaučiasi keisdamas padėtis, praranda pusiausvyrą. Todėl vengia aktyvių žaidimų: bėgimo, lipimo, supimosi. Jį pykina važiuojant automobiliu, kylant liftu. Toks vaikas yra nelankstus, įsitempęs, pasižymi sutrikusia koordinacija.

Mažai jautraus (hipojautraus) vaiko reakcija į iš aplinkos gaunamus dirgiklius yra silpna. Todėl jis nesuvokia skausmo, temperatūros, daiktų. Gali voliotis purve, draskyti žaislus, kramtyti nevalgomus daiktus, trintis į sienas, baldus, eidamas atsimušinėti į žmones. Tokio vaiko judesiai labai greiti, jis be paliovos sukinėjasi, supasi ir vartosi. Tačiau jo judesiai labai nerangūs, jis dažnai atsimuša į kitus objektus. Iš pažiūros atrodo pakumpęs, lėtas. Jo eiseną dažnai šlepsinti.

TAKTILINĖ DISFUNKCIJA

Sensorinės integracijos proceso sutrikimas – lietimų funkcijos sutrikimas (taktilinė disfunkcija) – sukelia vaiko atsiribojimą nuo aplinkos, bendrą dirglumą, išsiblaškimą, hiperaktyvumą.

Esant lietimų funkcijos sutrikimui, **hiperjautrus** vaikas:

- neigiamai reaguoja net į lengvus prisilietimus, atsisako glamonių, būna neramus ir agresyvus;
- nemėgsta, kai žmonės priartėja pernelyg arti;
- nemėgsta būti liečiamas svetimų žmonių;
- nemėgsta bet kokio prisilietimo prie savo odos;
- nemėgsta tam tikros medžiagos drabužių, žmonių prisilietimų (net vos juntamų);
- labai jautriai reaguoja net į mažą skausmą ar įbrėžimą.

Esant lietimų funkcijos sutrikimui **hipojautrus** vaikas:

- mėgsta stiprų apsikabinimą, bet ne bučinius. Gali nuolat liesti savo kūną;
- nori papildomos stimuliacijos;
- pasižymi taktiliniu nejautrumu: mėgsta liesti prie kitų žmonių, nenori savo erdvės, tiesiog prisikiša prie kito žmogaus;
- nejaučia skausmo, nekreipia dėmesio į susižeidimus;
- dažnai nesuvokia, ką liečia ar ima į rankas.

VESTIBULINĖ DISFUNKCIJA

Sensorinės integracijos proceso sutrikimai – vestibulinė disfunkcija – sukelia akivaizdžias koordinacijos ir pusiausvyros problemas.

Esant šiam sutrikimui, **hiperjautrus** vaikas:

- bijo čiuožti, linguoti, suptis;
- jaučia pykinimą, negali važiuoti transportu;
- sunkiai išmoksta lipti laiptais ar kopti į kalną;
- negali vaikščioti nestabiliu paviršiumi;
- bijo didesnės erdvės ir atrodo labai nerangus.

Esant vestibulinei disfunkcijai, **hipojautrus** vaikas:

- labai aktyvus, nuolat juda;
- nuolat rangosi, linguoja ir pan.;
- pasižymi sunkia eiseną, eidamas šlepsia, stipriai pėdomis remdamasis į grindis.

PROPRIOCEPTINĖ DISFUNKCIJA

Sensorinės integracijos proceso sutrikimai – proprioceptinė disfunkcija – vaikui sukelia:

- nestabilumo pojūtį;
- didelį nerangumą;
- nesugebėjimą pritaikyti savo kūno padėties prie esamos situacijos, dažną kritimą;
- gebėjimą ilgai išlaikyti keistas kūno padėtis;
- nesugebėjimą manipuluoti daiktais;
- netvarkingą valgymą, apsitaškant ir išsitepant.

KLAUSOS DISFUNKCIJA

Sensorinės integracijos proceso sutrikimai – klausos disfunkcija – sukelia įvairių neadekvačių reakcijų į garsus.

Esant klausos **hiperdisfunkcijai** (koks garsas bebūtų, į jį reaguojama per stipriai), todėl vaikas:

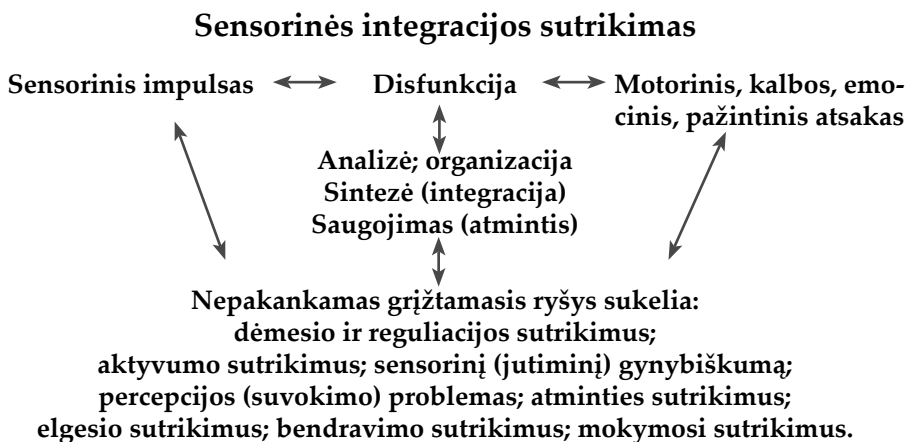
- visus garsus girdi vienodai, tarsi nesiliaujantį bombardavimą;
- negali kalbėti su priešais esančiu žmogumi.

Klasėje toks vaikas girdės klasės draugo drožiamą pieštuką, kitų vaikų kalbėjimąsi tarpusavyje, kojų trepsėjimą, kėdžių stumdymą ir t.t. Jis negalės suvokti aiškinamos pamokos, nes visi dirgikliai jį labai blaškys. Todėl pradės sukinėtis, tyrinėti lubas, plekšnoti rankomis. Skambutis tokiam vaikui gali sukelti fizinį ausų skausmą.

Esant klausos **hipofunkcijai** (koks garsas bebūtų, į jį reaguojama per vangiai), todėl vaikas:

- blogai jausis ramioje aplinkoje;
- stengsis bet koku būdu sukelti garsą: daužys pieštuku per stalą, tabaluos kojomis, girgždins suolą ir t.t.

Sensorinės integracijos sutrikimą galima pavaizduoti schematiškai.

DISFUNKCIJOS SUKELIAMOS PROBLEMOS

Sensorinės integracijos proceso sutrikimai (disfunkcijos) sukelia keturias pagrindines problemas:

1. Dėmesio ir reguliacijos sutrikimai.

Šiuo atveju vaiko nervų sistema vienodai priima visus dirgiklius ir jų nemo-duliuoja. Tokį vaiką veikia dirgikliai, kurių mes paprastai nė nejaučiame, pvz., šaldytuvo burzgimas ir pan. Vaikas, kurio sensorinė integracija sutrikusi, dažnai rėkia be jokios matomos priežasties, yra emociškai labilus, nemoka pats nusi-raminti. O jei dirgiklių bus per mažai, vaikas taps labai vangus ir stengsis pats save stimuliuoti (linguoti, purtyti galvą ir pan.). Šiuo atveju dažnai kyla proble-mų dėl miego (sumaišoma diena su naktimi) ir valgymo (nesusijusių su burnos motorika).

2. Sensorinis gynybiškumas – apsaugojimas nuo per didelio stimulų kiekio.

Jei dominuoja taktilinis (lietimo) gynybiškumas, vaikas neigiamai rea-guoja net į lengvus prisilietimus, yra neramus, agresyvus, atsisako glamonių, nemėgsta, kai žmonės prisiartina prie jo pernelyg arti. Net į mažą skausmą ar įbrėžimą reaguoja labai skaudžiai ir ilgai prisimena šią patirtį. Šiuo atveju vaikas dažnai vengia nepriimtinių veiklų, jam būdingas sujaudinimas, netolerancija nu-sistovėjusiai tvarkai. Ypač sunku tokiam vaikui kirpti nagus, jį maudyti, valyti dantis. Jis netoleruoja drabužių, valgo tik patinkantį maistą, jo socialiniai įgū-džiai labai riboti.

Jei dominuoja klausos gynybiškumas, vaikui būdinga garsų ir triukšmo baimė (bijo dulkių siurblio, plaukų džiovintuvo, sirenos, tualete nuleidžiamo vandens keliamų garsų). Kartais net delnais užsidengia ausis.

Jei dominuoja regos gynybiškumas, vaikas vengia regos dirgiklių, kito žmogaus žvilgsnio.

Jei dominuoja uoslės gynybiškumas, vaikas neadekvačiai reaguoja į kvapus: nuo malonaus gali vėmti, o labai nemalonių, pvz.: išmatų ar šlapimo, mėgautis.

Jei dominuoja vestibulinis gynybiškumas, vaikas netoleruoja judesių, ne-stabilių paviršių. Daugelis tokių vaikų nemėgsta keisti padėties, jiems nepatinka gulėti ant pilvo, jie dažnai bijo greito judėjimo, pvz., važiavimo liftu. Pasitaiko vaikų, kurie net atsisako važiuoti automobiliu. Kiti vaikai labai lėti, neturi noro ir motyvacijos judėti, jiems būdingas motorinis pasyvumas. Tiriant neurologiškai, nustatoma pusiausvyros ir koordinacijos sutrikimų.

3. Aktyvumo sutrikimai.

Hiperaktyviam vaikui būdinga netikslinga veikla. Jis nesugeba sukaupti dė-mesio, sunkiai nusiramina po verksmo ar patinkančios veiklos. Kartais po hipe-raktyvaus vaiko žaidimo kambarys atrodo tarsi nusiaubtas tornado. Toks vaikas atrodo labai impulsyvus, nekreipiantis dėmesio į tai, kas vyksta aplinkui.

Hipoaktyvus vaikas paprastai yra pasyvus. Jis menkai tiria aplinką, mažai manipuliuoja daiktai, nenori aktyviai žaisti. Daiktus toks vaikas mieliau stebi iš tolo. Jo žaidimas labai monotoniškas, stereotipinis: daiktų kišimas į burną, dau-žymas, kratymas. Taip elgdamasis vaikas reikalauja daugiau impulsų. Jo judesiai

nerangūs, prasta pusiausvyra ir koordinacija. Jis dažnai krenta, susimuša galvą, jo kūnas nusėtas mėlynių, pasitaiko net kaulų lūžių.

4. Elgesio sutrikimai.

Minėti sutrikimai sutrikdo vaiko emocinę ir socialinę raidą. Toks vaikas rigidiškas, jo elgesys nelankstus. Jam sunku atsakyti įprastos tvarkos. Gali būti labai jautrus, greitai sudirgti, rekti be regimos priežasties, kol galų gale pavyksta nustatyti dirgiklį.

SUTRIKUSIOS RAIDOS VAIKŲ SENSORINĖS PROBLEMOS

Sutrikusios raidos vaikai dažnai turi sensorinių problemų, todėl reikia kuo anksčiau jas nustatyti ir pradėti koreguoti. Pirmiausia labai svarbu, kad vaikas gerai matytų ir girdėtų. Sulėtėjusios raidos vaiką būtinai turi konsultuoti akių gydytojas, kad blogai matančiam kuo anksčiau būtų pritaikyti tinkami akiniai.

Garsaus vokiečių profesoriaus T. Helbriugės nuomone, klausos sutrikimai vaikui turi būti diagnozuojami iki 6 mėnesių amžiaus. Tik taip anksti nustačius ir pritaikius klausos aparatą, jis gali išmokti kalbėti ir neturėti bendravimo problemų. Kuo vėliau neprigirdėjimas bus nustatytas, tuo prasčiau vaikas kalbės, o galbūt ir visai to neišmoks.

Dėl sensorinės integracijos problemų vaikams kyla kalbos, pažinimo, judesių raidos, elgesio ir mokymosi sunkumų.

Anksti nustačius sensorinės integracijos sutrikimus ir taikant tinkamą jautimų stimuliaciją, galima padėti vaikui išmokti teisingai priimti aplinkos dirgiklius ir atsakyti į juos.

PAGRINDINIAI VAIKŲ, TURINČIŲ AUTIZMO POŽYMIŲ, SENSORINĖS INTEGRACIJOS PROCESO SUTRIKIMAI

Vaikai autistai visą informaciją, ypač gaunamą per klausos ir lytėjimo organus, priima kitaip nei sveikieji. Dažnai jie turi klausos suvokimo ir priėmimo sutrikimų. Jei vaikai per stipriai reaguoja į garso dirgiklius, aplinkinis pasaulis jiems atrodo labai triukšmingas ir erzinantis. Kaip jau minėjome, šie vaikai ypač jautrūs aukštiesiems garsams, tad minėti garsai užgriūva juos tarsi bombardavimas.

Kai kalbame su vaiku autistu, jis girdi ne tik tai, ką mes jam sakome, bet ir visus tuo metu aplinkui skambančius garsus. Tad nenuostabu, kad jis tampa labai neramiu, įsiauadrina, negali susikaupti, dažnai dengiasi delnais ausis, sunkiai orientuojasi aplinkoje ir reiškia nepasitenkinimą bei pyktį.

Labai svarbu apsaugoti vaiką autistą nuo triukšmo, kuris jį žeidžia. Jeigu vaikas pradeda klykti triukšmingoje aplinkoje, vadinasi, jis tokiu būdu nori pasakyti, kad triukšmas jam nepatinka. Be to, reikia turėti galvoje, kad triukšmas kenkia nesubrendusiai ir silpnai vaiko nervų sistemai. Dažnai vaikai autistai turi regos sutrikimų. Centrinis matymas būna susilpnėjęs, bet periferinis matymas

normalus. Tai reiškia, kad vaikas nežiūri tiesiai į daiktą, neužmezga tinkamo akių kontakto, bet žvelgia į daiktus iš šono. Labiau nei įprasti žaislai šiems vaikams patinka spindintys daiktai.

Neretai vaikai autistai turi lytėjimo sutrikimų. Jei taktilinė sistema labai jautri, kyla problemų pažįstant pasaulį. Šie vaikai ypatingai reaguoja į prisilietimus: menkai jaučia skausmą, bet stipriai reaguoja į vos juntamą prisilietimą. Visa tai labai apsunkina smulkiosios motorikos įgūdžių formavimąsi. Kartais autoagresiniai veiksmai (kandimas, mušimasis, galvos daužymas ir kt.) jiems sukelia malonių pojūčių.

Vaikai autistai gali turėti skonio ir uoslės sutrikimų. Šiuo atveju jie menkai reaguoja į skonį ir kvapus. Kaip jau minėjome, malonūs kvapai jiems dažnai sukelia pasišlykštėjimą, o nemalonius jie mielai uosto. Šiems vaikams sunku pradėti valgyti naują maistą, o jų apetitas priklauso nuo maisto paruošimo būdo, konsistencijos, net nuo patiekimo lėkštėje. Vieni vaikai mėgsta aštrų maistą, kiti gali valgyti tik vienos rūšies įprastus produktus.

Dėl sensorinės (jutiminės) sistemos sutrikimų vaikams autistams gali kilti ir kitų problemų:

- jie greitai sudirgsta, jei tik atsiranda daug stimulų. Todėl gali užsidengti akis delnais, vengti akių kontakto, tapti nedėmesingais, aktyviai reaguoti į ryškią šviesą;
- net galėdami matyti jie stengiasi visus daiktus paliesti, nes jų rega nėra pakankamai koordinuota. Jie gali nepastebėti tokių svarbių dalykų, kaip žmogaus veido išraiška, gestai ar rašytinės direktyvos;
- jie gali užsidengti ausis delnais nuo jiems per didelio triukšmo. Jiems nepatinka tam tikri garsai, ypač dulkių siurblio burzgas ir pan.;
- jie gali nekreipti dėmesio į aplinkos garsus, sunkiai perprasti verbalines (žodines) instrukcijas, nesiklausyti ar kalbėtis su savimi monotonišku balsu. Paprastai mėgsta žiūrėti televizorių arba klausytis radijo labai stipriu garsu;
- jie uosto visus daiktus, net tuos, kurių kiti vaikai paprastai nė nepastebi;
- jiems patinka nemalonūs kvapai, pvz., šlapimo. Gali uostinėti žmones, maistą, įvairius daiktus;
- jie valgo tik tam tikros temperatūros, skonio, atitinkamai patiektą maistą. Dažnai žiaukčioja valgydami;
- jie ima ir ragauja nevalgomus daiktus. Patinka labai daug prieskonių turintis arba labai karštas maistas.

SENSORINIŲ SUTRIKIMŲ GYDYMAS

Vaikų, turinčių sensorinės integracijos proceso sutrikimų, gydymas yra ilgas ir pakankamai sudėtingas. Labai svarbu nustatyti tikslią diagnozę, t.y. išsiaiškinti, koks sensorinės integracijos sutrikimas dominuoja. Kiekvienas vaikas autistas pasaulį priima ir suvokia individualiai, nors paprastai ir kalbama apie bendrus vienam ar kitam raidos sutrikimui būdingus požymius. Todėl labai svarbu su-

prasti konkretaus vaiko problemą, jį tinkamai ištiriant. Niekada nereikėtų skubėti skirti medikamentų. Sensorinės integracijos sutrikimų gydymui tinka „sensorinė dieta“, aplinkos pritaikymas ir elgesio terapija.

Vienas svarbių veiksnių — aplinkos pritaikymas, siekiant sukurti vaikui autistui optimalią sensorinę aplinką. Reikia vengti vaiką erzinančių dirgiklių. Pravartu atsiminti, kad didelė erdvė paprastai skatina jį judėti, o maža suteikia saugumo jausmą ir sumažina impulsų skaičių.

Jei vaikas hiperjautrus, reikėtų pagalvoti apie jam tinkančias patalpų spalvas. Geriausiai tiks mėlyna ir švelni oranžinė spalvos, o štai raudonos bei geltonos geriau atsisakyti. Vaiko autisto aplinkoje neturėtų būti daug daiktų. Garso slopinimui galima naudoti švelnias paklodes, apdangalus, avies kailį.

Hiperaktyvus vaikas geriau jausis mažoje patalpoje, todėl naudokite mažas erdves — tentus, dėžes, mažus kambarėlius, pagalvius. Tokiam vaikui patinka švelni ritmiška muzika, natūralūs gamtos garsai. Tačiau įrašai turi būti tik geros kokybės. O terapeuto balsas — ramus ir tylus. Reikėtų naudoti ne fluorescencines, bet natūralias lempas; raminančius vanilės ir cinamono kvapus.

Dirbant su hiperjautriais vaikais svarbu jų nesudirginti ir labai dozuoti sensorinį stimuliavimą. Hiperjautrūs lytėjimui vaikai geriau toleruoja stiprų spaudimą, o lengvų prisilietimų reikėtų atsisakyti. Ypač patartina vengti netikėtų prisilietimų. Taikant „sensorinę dietą“ vaiko reakcijos į taktilinius dirgiklius ilgainiui gerėja. Jis tampa mažiau dirglus ir geriau reaguoja į aplinką. Jei vaikas labai jautrus garsui, rekomenduojama apsaugoti jį nuo triukšmingos aplinkos.

Hipojautraus vaiko aplinkoje turėtų dominuoti skaisčios ir kontrastingos spalvos, pvz., balta ir juoda. Patartina dažnai perkelti daiktus iš vienos vietos į kitą, keisti dekoravimą, paveikslus. Daiktai turėtų būti kuo įvairesnės faktūros. Klausai stimuliuoti tinka aritmiška, veržli muzika. Vaiką reikėtų skatinti šokti, išdykauti, bėgioti. Padeda ir masažas.

Vestibulinę sistemą stimuliuoja šokinėjimas ant tramplino ar didelio kamuolio, kabojimas ant skersinio, svorio kėlimas rankomis, vertikalių juostų piešimas ant lentos, lipimas virve, sunkaus kamuolio mėtymas, sunkių daiktų stumdymas ir pan. Pasitelkus supamąją kėdę ar hamaką, vaiką reikėtų skatinti gulėti įvairiose padėtyse. Be to, mokyti verstis kūliais, skatinti šokinėti. Tinka ir sviedinių terapija. Jei pratimai daromi užmerktomis akimis, vestibulinė sistema stimuliuojama labiau. Rekomenduojami įvairūs labirintai, kliūtys, konstrukciniai žaidimai, sudėtingos sekos judesiai: plaukimas, aktyvūs žaidimai ir pan.

Proprioceptinį jausmą stimuliuoja spaudimas, tempimas, sunkių daiktų nešiojimas. Rekomenduojama šokinėti ant tramplino ar čiužinio, siūbuoti ant kamuolio ar ritinio, ropoti, važiuoti dviračiu, ploti katučių, gaudyti kamuolį, stumdyti baldus ir pan. Puikiai tinka žaidimas „Stebuklingas kambarys“, kai vaikai prašomi „didinti“ kambarį, t.y. stumti sienas savo kūno dalimis.

Pritaikius vaikui tinkamą sensorinį stimuliavimą, mažėja vaiko sensorinis gyvybiškumas, vaikas tampa ramesniu, labiau sukaupia dėmesį, gerėja jo elgesys.

VAIKO REGULIACIJOS PROCESŲ STIMULIAVIMAS

Svarbu vaiką mokyti kontroliuoti savo emocijas, t.y.:

- naudoti aiškia mokymo strategiją; instrukcijos turi būti aiškios, suprantamos ir pritaikytos vaikui;
- skatinti vaiką žaisti su kitais žmonėmis; daryti tai atkakliai, bet atsargiai, motyvuojant vaiką žaidimui;
- nuolat palaikyti tinkamą drausmę;
- sukurti vaiko amžiui pritaikytas taisykles;
- stebėti ir bandyti suprasti vaiko elgesį, sukelti susidomėjimą siūloma veikla;
- vaikui paprašius, padėti jam atlikti užduotį, stebėti vaiko poreikius;
- tenkinti vaiko poreikius;
- stebėti, kaip vaikas įsitraukia į žaidimą su kitais asmenimis;
- turėti viziją, kaip formuoti vaiko elgesį, užbėgti už akių neigiamiems veiksams.

AUTIZMO PROGNOZĖ

Jei autizmas ar autizmo spektro raidos sutrikimas negydomas, daugeliui jį turinčių vaikų nepavyksta įgyti pakankamai socialinių įgūdžių, t.y. jie gali neišmokti kalbėti ir deramai elgtis. Tik labai nedaugelis įveikia sutrikimą be jokio gydymo. Gera naujiena yra tai, kad šiuo metu jau esama įvairių efektyvių pagalbos būdų. Tačiau jų poveikis vaikams autistams yra skirtingas: vienam vaikui tas pats metodas suteiks didelį pagerėjimą, o kitam — beveik jokio. Nėra tokio gydymo metodo, kuris vienodai padėtų kiekvienam autistui. Tačiau visiškai aišku, kad, priešingai nei buvo tvirtinama iki šiol, autizmas gali būti gydomas. Vaikai autistai gali vystytis ir tobulėti! Svarbu kuo anksčiau pradėti teikti jiems efektyvią pagalbą, gydyti ir ugdyti. Kuo anksčiau šie vaikai visa tai gauna, tuo geresnės sutrikimo prognozės. Galbūt vaikų autistų raida ir bus kiek lėtesnė nei kitų jų bendraamžių, bet jie tikrai galės gyventi laimingą ir turiningą gyvenimą.

PRIEDAS

Autizmas yra raidos sutrikimas, pasireiškiantis vaiko socialinių įgūdžių, kalbos ir elgesio sutrikimais. Kaip jau buvo minėta anksčiau, autizmui būdinga daugybė įvairių skirtingai pasireiškiančių požymių. Todėl ir kalbama apie autizmo spektro sutrikimus. Pvz., kai kurie vaikai išmoksta kalbėti, o kiti kalba sunkiai arba visiškai neišmoksta. Skirtingi autizmo spektro sutrikimai turi savo pavadinimus: įvairiapusiai raidos sutrikimai, Aspergerio sindromas (asmenų, kuriems nustatytas Aspergerio sindromas, kalba normali, tačiau jie patiria daug autistiškų socialinių bei elgesio problemų), Retto sindromas ir kt.

AUTIZMO SPEKTRO SUTRIKIMAI

Pateikiame autizmo spektro klasifikaciją pagal Tarptautinę statistinę ligų ir sveikatos problemų klasifikaciją (TLK 10), naudojamą ir Lietuvoje:

F84 Įvairiapusiai raidos sutrikimai

F84.0 Vaikystės autizmas

F84.1 Atipiškas autizmas

F84.2 Retto sindromas

F84.3 Kiti dezintegraciniai vaikystės sutrikimai

F84.4 Hiperaktyvus sutrikimas, susijęs su protiniu atsilikimu ir stereotipiniais judesiais

F84.5 Aspergerio sindromas

F84.8 Kiti įvairiapusiai raidos sutrikimai

F84.9 Nepatikslintas įvairiapusis raidos sutrikimas

F84 Įvairiapusiai raidos sutrikimai

Šiai sutrikimų grupei būdingi socialinio bendravimo sunkumai, kalbos sutrikimai ir ribotas stereotipinis besikartojantis elgesys bei interesų ratas. Šie sutrikimai pasireiškia visose situacijose (gali skirtis tik sunkumo laipsnis). Daugeliu atveju vaiko raida būna sutrikusi nuo pat kūdikystės, nors kai kuriais atvejais sutrikimas išryškėja per pirmuosius penkerius gyvenimo metus.

F84.0 Vaikystės autizmas

Šiam sutrikimui būdingi tipiškai įvairiapusio raidos sutrikimo požymiai (socialinio bendravimo sunkumai, sutrikusi kalba, stereotipinis elgesys). Sutrikimas išryškėja iki 3 metų amžiaus. Gali būti ankstyvasis (simptomai stebimi nuo pat gimimo) ir vėlyvasis (sutrikimo požymiai išryškėja nuo 1,5 metų iki 3 metų amžiaus). Dažnai pastebima simptomų pasireiškimo svyravimų. Simptomai dažniausiai sunkėja amžiaus tarpsnyje nuo 2 iki 5 metų. Paskui ateina simptomų lengvėjimo periodas. Paauglystėje simptomai vėl sunkėja. Jai pasibaigus, jie stabilizuojasi ir išlieka visam gyvenimui.

F84.1 Atipiškas autizmas

Tai įvairiapusis raidos sutrikimas, kuris išryškėja vyresniems nei 3 metų amžiaus vaikams. Atipinis autizmas būdingas protinio atsilikimo atvejais. Dažnai jis lydi sunkų ar gilų protinį atsilikimą.

F84.2 Retto sindromas

Šį sutrikimą 1966 metais pirmą kartą aprašė austrų mokslininkas Andreas Retas. Tačiau plačiai žinomas jis tapo tik po 20 metų, kai prof. Hadgergas aprašė 35 minėto sutrikimo atvejus Švedijoje, Portugalijoje ir Prancūzijoje. Retto sindromu serga tik mergaitės, nors yra informacijos ir apie keletą berniukų susirgimo atvejų.

Prieš Retto sindromui pasireiškiant, vaikai paprastai vystosi normaliai iki 6-18 mėnesių amžiaus. Tačiau vėliau prasideda raidos regresija, pasireiškianti tuo, kad įgaudami vienus įgūdžius vaikai tuo pačiu metu staiga ar palaipsniui praranda kitus. Ypač aktyviai sutrinka rankų veikla. Vaikai, turintys Retto sindromą, nebegali tikslingai naudotis rankomis ir tesugeba atlikti betikslus judesius, primenančius plovimą, sukimą ar trynimą. Jų rankų judesiai tampa stereotipiniais, nekontroliuojamais. Dažnai šie vaikai kišasi rankas į burną. Sustoja jų kalbos vystymasis. Ryškėja autistinis elgesys. Sergantieji negali atlikti sudėtingų veiklų ir judesių, praranda vaikščiojimo įgūdžius. Atsiranda kvėpavimo sutrikimų, traukulių, valgymo ir rijimo sutrikimų, sustoja augimas. Vieni požymiai ryškėja, o kiti išlieka stabilūs ar net silpnėja.

Šiuo metu nustatyta genetinė sindromo kilmė. Retto sindromą sukkeliantis genas yra X chromosomoje. Tačiau šis sutrikimas gali būti ne tik paveldėtas, bet ir atsitiktinis. Kartais sutrikimo klinika būna netipiška, pvz.: sindromas progresuoja nuo pat gimimo arba pasireiškia vėlyvoji raidos regresija. Tokiu atveju reikėtų kalbėti apie atipinį Retto sindromą. Retto sindromui būdingos keturios stadijos:

I stadija. Ankstyvoji ligos pradžia.

Prasideda kūdikiui sulaukus 5-6 mėnesių ir tęsiasi iki 4 metų. Nuo pusės metų amžiaus sulėtėja galvos apimties augimas, tačiau vaikas toliau vystosi, įgyja naujų įgūdžių. Ryškėja žemas raumenų tonusas. Vėliau vaikas pradeda netekti turėtų įgūdžių: sumažėja akių kontaktas, ryškėja keisto elgesio problemos.

II stadija. Raidos regresijos stadija.

Pasireiškia 1-4 metų amžiuje. Vaikai staiga arba palaipsniui netenka jau įgytų įgūdžių: pirmiausia tikslingi rankų judesiai virsta stereotipiniais, sustoja ir regresuoja kalbos vystymasis, atsiranda dantų griežimas, padidėja seilėtekis.

Vaikus ištinka juoko, pykčio, rėkimo priepuoliai. Vėliau jiems tampa sunku judėti, vystosi judesių apraksija¹. Eisena tampa nerangi, vaikai stovi plačiai išžerge kojas, kartais eidami mina tik ant pirštų galų. Mažėja socialinis bendravimas, atsiranda stereotipiniai kūno judesiai: siūbavimas, lingavimas ir pan. Toliau ryškėja autistinis elgesys ir protinės raidos regresija. Kai kuriais atvejais prasideda rankų ir kojų tremoras (traukuliai). Paprastai šiems vaikams būdinga „socialinė šypsena“. Jie žvelgia „į“ arba „pro“ žmones, bet nebendrauja. Prie Retto sindromo dar prisideda ir epilepsija.

III stadija. Santykinės stabilizacijos stadija.

Šios stadijos metu, tarp 2-10 metų amžiaus, vaidų raidos regresija sustoja. Tačiau ryškėja judesių problemos, gali padažnėti traukuliai. Pradedama vystytis skoliozė (stuburo iškrypimas). O raida palaipsniui gerėja: pradedama daugiau domėtis aplinka, geriau fiksuojamas žvilgsnis. Santykinės stabilizacijos stadija gali trukti visą likusį gyvenimą.

IV stadija. Vėlyvasis motorinės sistemos pakenkimas.

Po 10 metų amžiaus gali kilti daugiau judesių sunkumų. Prastėja vaikų eiseną, silpnėja raumenys, ryškėja spazmiškumas, formuojasi sąnarių kontraktūros². Kartais vienokia ar kitokia padėtis sukelia raumenų ir kūno skausmus. Ryškėja skoliozė. Tuo pat metu geriau sekasi sukaupti dėmesį, mažėja nevalingų rankų judesių ir gali atsirasti valingų.

Diagnozė yra nustatoma klinikinio būdu ir tvirtinama atlikus genetinius tyrimus. Yra specialūs kriterijai, leidžiantys nustatyti Retto sindromą.

F84.3 Kiti dezintegraciniai vaikystės sutrikimai

Šie raidos sutrikimai prasideda vyresniems negu 2 metų vaikams. Dėl daugeliu atveju neaiškių priežasčių vaikai pradeda prarasti jau įgytus įgūdžius: nustoja kalbėti, tarti garsus. Silpnėja šių vaikų pažintiniai įgūdžiai, ryškėja socialinė atskirtis, nenoras bendrauti. Jie sunkiai prisitaiko prie aplinkos. Atsiranda tualetų problemų, blogėja judesių raida. Sumažėja domėjimasis aplinka, atsiranda stereotipiniai pasikartojantys judesiai. Po kurio laiko vaiko būklė pagerėja, bet išlieka įvairaus laipsnio pažintinės raidos ir kalbos sutrikimų.

F84.4 Hiperaktyvus sutrikimas, susijęs su protiniu atsilikimu ir stereotipiniais judesiais

Šiam raidos sutrikimui būdingas sunkus protinis atsilikimas, lydimas hiperaktyvumo ir stereotipinių judesių.

F84.5 Aspergerio sindromas

1944 metais vokiečių gydytojas dr. H. Aspergeris pirmą kartą aprašė žmones, kurie kalbėjo, pasižymėjo normaliu intelektu, bet turėjo komunikacijos, vaizduotės ir elgesio sutrikimų. Šis sutrikimas vėliau ir buvo pavadintas Aspergerio sindromu.

¹ Gr. *apraxia* — neveiklumas, įgyto sugebėjimo atlikti tikslingus judesius netekimas dėl galvos smegenų didžiųjų pusrutulių žievės pažeidimų.

² Lot. *contractura* — susitraukimas, sąnario judesių amplitudės sumažėjimas dėl minkštųjų audinių arba nervų pakitimų.

Vaikai, turintys šį sindromą, pasižymi autizmui būdingais elgesio ir socialinio bendravimo sutrikimais. Jų kalba ir pažintinė raida vystosi normaliai. Dauguma turi vidutinį intelektą. Tačiau šių vaikų socialinę adaptaciją sunkina elgesio ir bendravimo ypatumai. Aspergerio sindromas labiau būdingas berniukams nei mergaitėms.

F84.8 Kiti įvairiapusiai raidos sutrikimai

Diagnozė nustatoma, jei vaiko raidos sutrikimas neatitinka jokio iki šiol minėto konkretaus sutrikimo simptomų, bet atitinka bendruosius F84 įvairiapusių raidos sutrikimų principus.

F84.9 Nepatikslintas įvairiapusis raidos sutrikimas

Genetiniai sindromai, susiję su autizmo požymiais ar autizmu.

SINDROMAI, KURIEMS BŪDINGI AUTIZMO SPEKTRO SUTRIKIMAI

Angelmano sindromas

Angelmano sindromas nepriklauso autizmo spektro sutrikimams, tačiau jam būdingi autizmo požymiai. Šį sindromą 1965 metais pirmasis aprašė anglų gydytojas Harry Angelmanas.

Paprastai šis sutrikimas diagnozuojamas vaikams nuo 3 iki 5 metų. Sindromui pasireiškus vaikai netenka įgūdžių, bet šis praradimas būna laikino pobūdžio. Po kurio laiko turėti įgūdžiai atsistato, tačiau vėliau išsivysto kalbos sutrikimas. Vaikams, turintiems minėtą sindromą, būdingi nerangūs judesiai, sutrikusi koordinacija, staigūs rankų judesiai (kratymas). Šie vaikai būna perdėtai linksmi: jų veiduose nuolat matome plačią atvirą šypseną, jie nuolat juokiasi. Dėl Angelmano sindromo gali sulėtėti galvos apimties augimas. Pasitaiko valgymo ir miego sutrikimų, pastebimas susižavėjimas vandeniu, didesnis jautrumas karščiui.

Laikoma, kad šis sutrikimas kyla dėl 15-osios chromosomos pakitimo. Jo paplitimas – vienas iš 15000-30000 vaikų.

Prader-Willio sindromas

Prader-Willio sindromas irgi išsivysto dėl 15-osios chromosomos pakitimo. Tik šiuo atveju ne moteriškos, bet vyriškos chromosomos pusės. Šis sindromas būdingas vienam iš 10000 vaikų.

Būdingas šio sindromo požymis – pastovus impulsyvus valgymas. Šie vaikai dažnai yra nutukę. Jų lytiniai požymiai menkai išreikšti, o raumenų tonusas žemas. Dauguma turi lengvą protinį atsilikimą. Be to, jiems būdingi autizmo požymiai: judesių nerangumas, kalbos sutrikimai. Nuo gimimo pasitaiko valgymo ir miego sutrikimų, nejautrumo skausmui, pykčio priepuolių. Mokykliniame amžiuje išryškėja mokymosi sutrikimai.

Trapiosios X chromosomos sindromas

Trapiosios X chromosomos sindromas (fragiliosios X sindromas, Martino-Bellio sindromas) yra genetinis sutrikimas (pažeistas X chromosomos genas

FMR1). Šis sutrikimas labiau būdingas berniukams. Šį sutrikimą turi maždaug vienas iš 1000-2000 vyrų ir viena iš 4000-6000 moterų. Vyrų paprastai pasižymi protiniu atsilikimu (nuo vidutinio iki sunkaus). Moterims būdinga daug lengvesnė sutrikimo forma, kartais net visai nepastebima.

Apie penktadaliui ligonių pasireiškia autizmo požymių: sutrikęs akių kontaktas, stereotipiniai judesiai. Vaikams būdingi kalbos raidos sutrikimai, elgesio problemos, autoagresija. Pasitaiko hiperaktyvumo, dėmesio sutrikimo, sensoriųjų sutrikimų.

Žmonės, turintys trapiosios X chromosomos sindromą, pasižymi savotiška išvaizda: pailgu veidu ir didelėmis ausimis. Jiems būdinga plokščiapėdystė, žemas raumenų tonusas, didelės sėklidės (berniukams), kartais silpni širdies vožtuvai. O moterims gali pasireikšti daug ankstesnis nei vidutiniškai lytinis brendimas (nuo 8 metų) ir ankstyva menopauzė (maždaug 40 metų).

Landau–Kleffnerio sindromas

Landau-Kleffnerio sindromas (įgytoji afazija su traukuliais) yra reta vaikystės epilepsijos forma, kuri sukelia sunkų kalbos sutrikimą. Ypač šiuo atveju sutrinka kalbos supratimas. Todėl dažnai net įtariamas kurtumas. Kyla elgesio problemų, tokių kaip hiperaktyvumas, dirglumas. Kai kuriems vaikams būdingi autizmo požymiai: bendravimo sutrikimai, ryšio su kitais asmenimis vengimas, nesugebėjimas užmegzti žvilgsnio kontakto, išrankumas maistui, miego problemos, pykčio ir agresijos protrūkiai, nejautra skausmui, keistas ir stereotipinis žaidimas. Šis sindromas diagnozuojamas tarp 3 ir 8 metų amžiaus. Jei iki sindromo pasireiškimo vaikai dar nebūna išmokę kalbėti, jiems gali būti klaidingai diagnozuotas autizmas arba kalbos sutrikimas.

Wiliamso sindromas

Wiliamso sindromas yra reta genetinė liga. Ji išsivysto, kai 7-ojoje chromosomoje trūksta mažytės dalelės (elastino geno). Šis sindromas pasitaiko vienam iš 20000-50000 vaikų. Jam būdingas lengvas protinis atsilikimas ir tokie autizmo bruožai, kaip kalbos sutrikimai, judesių nerangumas, sensoriniai sutrikimai. Vaikai, turintys šį sindromą, dažnai serga širdies ir kraujagyslių ligomis. Būdingi ir jų veido bruožai (elfo veidas): migdolo pavidalo akys, ovalios ausys, putlios lūpos, siauras veidas ir plati burna. Kitaip nei vaikai autistai, vaikai, turintys Wiliamso sindromą, labai noriai bendrauja. Užaugę jie pasižymi ypatingai gerais kalbos įgūdžiais (šneka nesustodami) ir puikia ilgalaikė atmintimi, tačiau sunkiai orientuojasi erdvėje ir turi smulkiosios motorikos sutrikimų.

Fenilketonurija

Fenilketonurija yra paveldėtas medžiagų apykaitos sutrikimas, atsirandantis dėl enzimo fenilalanino hidroksilazės trūkumo. Todėl organizmas nebegali pasisavinti amino rūgšties fenilalanino. Liga susijusi su chromosomomis. Šį sutrikimą turi vienas iš 10000-20000 žmonių. Negydoma fenilketonurija sukelia protinį atsilikimą, autizmo požymių pasireiškimą ir vidaus organų funkcijos sutrikimus. Diagnostinis tyrimas atliekamas tuojau po gimimo. Jei liga gydoma, požymiai gali visiškai nepasireikšti.

VAIKŲ,
TURINČIŲ
AUTIZMO
SUTRIKIMĄ,
UGDYMAS

PAGRINDINIAI UGDYMO PRINCIPAI

Vienas vaikų, turinčių autizmo požymių, gydymo ir ugdymo metodų — struktūruotas mokymas. Labai svarbu žinoti, kaip padėti tėvams, kurie nori mokyti savo vaiką namuose, t.y. nuo ko pradėti, kokius ugdymo metodus taikyti ir pan. Reikia turėti galvoje, kad nėra nė vieno ugdymo ar gydymo būdo, kuris tiktų visais autizmo atvejais.

Darbo su vaikais autistais sėkmės laidas — intensyvi ankstyvoji reabilitacija, dažni fizinės kultūros užsiėmimai ir bendravimas su sveikais vaikais, nes pastarieji padeda vaikams autistams suvokti elgesio taisykles. Geriausia pradėti vaiką mokyti kuo anksčiau, bet gerų rezultatų galima pasiekti ir vyresniame amžiuje.

Šiems vaikams reikalingas struktūruotas, specialiai organizuotas mokymas, taikant elgesio terapijos metodus. Struktūruoto mokymo tikslas — padėti vaikams autistams tapti savarankiškesniais, išsiugdyti kasdienio gyvenimo įgūdžių, susilpninti nerimą, įtampą, elgesio sutrikimus, suteikti jų gyvenimui džiaugsmo ir prasmės. Šiuo atveju labai svarbu minimaliai sumažinti aplinkos dirgiklių kiekį, padedant vaikams autistams susikaupti ties esminėmis mokymosi sritimis.

Kiekvienas vaikas autistas yra nepakartojamas, bet šie vaikai turi ir tam tikrų bendrybių. Mokant svarbu atsižvelgti į kiekvieno vaiko stipriąsias ir silpnąsias puses, t.y. į tai, ką jis gali padaryti geriausiai, o kas jam sekasi prasčiau. Pvz., silpnosios pusės: nesiklausymas, kas jam sakoma; žodžių nesupratimas; naujų daiktų nemėgimas; nesugebėjimas džiaugtis pagyrimais. Stipriosios pusės: gebėjimas gerai įsiminti daugybę dalykų; žavėjimasis pakartotine veikla. Būtina suprasti, kad vaiko autisto elgsenos savitumai — tai natūrali būseną, o ne blogo elgsenos apraiškos. Todėl pateikiame vaiko, turinčio autizmo požymių, būdingos elgsenos pavyzdį ir patarimus, ką tokioje situacijoje turėtų daryti artimieji.

Specifinė elgsena, būdinga vaikui, turinčiam autizmo požymių

Elgesys:

paprašytas ką nors padaryti, vaikas nejuda ir nereaguoja.

Įprasta reakcija:

vaikas yra nenuolaidus, užsispyręs, atlieka veiksmus tik tada, kai to nori pats, ir reikalauja dėmesio.

Autizmo interpretavimas:

vaikas gali nežinoti, nesuprasti, kas vyksta; neįsisavinti nurodymų arba delsti; jis gali nesugebėti perkelti savo dėmesio į naują dirgiklį arba net nepajėgti pradėti bendravimo; jis gali norėti didesnio pasirinkimo ir mažesnio nurodymų skaičiaus atliekant užduotis; jis gali atsisakyti vykdyti užduotį.

Ką daryti:

- *pratęskite veiklos laiką, naudokite liečiamuosius simbolius ar gestus;*
- *mokykite aiškiais būdais išreikšti atsisakymą;*
- *parenkite daiktinę dienotvarkę, kad autistas žinotų įvykių seką;*
- *vizualizuokite visus veiklos pasirinkimus, kad vaikas galėtų daryti sprendimus;*
- *užuot ilgai aiškinę užduotį žodžiu, pateikite rašytines nuorodas arba duokite ženklus įvairiais gestais ar daiktais;*
- *mažiau nurodinėkite, tegul pats vaikas atlieka kuo daugiau veiksmų;*
- *pakeiskite žodines nuorodas į situacijų modeliavimą ir kartu su vaiku dalyvaukite veikloje.*

STRUKTŪRUOTA APLINKA

Nekintama aplinka vaikams autistams yra labai svarbi. Visi užsiėmimai turi būti struktūruoti, t.y. turėti griežtą tvarką. Pagrindinis struktūruoto autistų mokymo ypatumas — suprantamai, vaizdžiai ir aiškiai pateiktą jį supančios aplinkos ir numatomos veiklos struktūra. Ir namuose, ir ugdymo įstaigose siūloma taikyti vaikui suprantamą individualią veiklos schemą, padedančią jam nuolat žinoti, ką jis darys, kur dirbs, kiek laiko tam skirs ir kas bus po to. Ši schema turi aiškiai apibrėžti veiklos pabaigą ir iš anksto įvardyti tolesnį užsiėmimą.

Fiziniai ir muzikiniai užsiėmimai taip pat nepaprastai svarbūs autistams, kadangi tai ramina, padeda susikaupti, suteikia naujos judesių patirties. Šie užsiėmimai turi vykti nuolat, t.y. kiekvieną dieną, geriausiai tuo pačiu laiku. Užsiėmimams reikia suteikti tam tikrą tvarką, kurios pageidautina laikytis. Aktyvus judėjimas sumažina vaikų autistų savistimuliaciją, suteikia naujos jutiminės patirties, gerina sensorinės integracijos procesus.

MOKYMASIS KALBĖTI

Nesugebėjimas kalbėti vaikams autistams kelia didelį nusivylimą. Dažniausiai savo norus ir troškimus jie gali išreikšti vieninteliu būdu – pradėti rėkti, kristi ant grindų, spardyti ar pan. Pastabus specialistas ar tėvai gali atskirti, kada vaikas klykia, norėdamas ką nors pasakyti, o kada – siekdamas išvengti nemalonios veiklos. Net jei vaikas rėkia ir spjaudosi užsiėmimo metu, reikia tvarkingai dirbti toliau bei stengtis nekreipti į tai dėmesio. Vaiko elgesys blogės, jei leisime jam neatlikti užduoties. Net jei vaikas užsiėmimo metu mušasi, pasistenkite jį sustabdyti ir tęsti užsiėmimą.

RITMAS

Ritmo užsiėmimai yra labai svarbūs. Daugelis vaikų autistų turi ritmo suvokimo problemų. Kai kurių autistų ritmo problemos yra susijusios ne su kalbėjimo sutrikimais, o su sensoriniais sunkumais. Ergoterapeutai yra pastebėję, kad kartais nekalbantys vaikai ištaria garsų ar žodžių, jei yra supami, nes svyruojamieji judesiai stimuliuoja vestibulinę sistemą. Bet niekada nereikia supti vaiko per prievartą. Prievartinė vestibulinė stimuliacija yra ne tik nemaloni, bet net gali būti pavojinga. Supimas turi būti malonus žaidimas. Jeigu tai tampa nemalonu, reikia nedelsiant liautis.

SENSORINĖ STIMULIACIJA

Suteikdami naujos jutiminės patirties, ją didindami ar mažindami, galime padėti vaikams autistams teisingai priimti ir suvokti iš aplinkos gaunamą informaciją. Vieni pratimai sumažina padidėjusį autistų judrumą (hyperaktyvumą), kiti atvirkščiai – aktyvina vaiką.

Ramaus elgesio galima pasiekti kasdieniniais fiziniais ir muzikiniais užsiėmimais. Masažas ir vestibulinė stimuliacija dažnai taip pat ramina, tačiau atliekama per prievartą gali sukelti dar didesnę vaiko uždarumą arba nepageidaujamą elgesio reakciją. Stebėdami vaiko atsakus, galime suprasti, ar jam patinka atliekama veikla ir kada geriausia būtų ją nutraukti.

Kiekvienas sensorinės stimuliacijos būdas turi būti įvedamas palaipsniui. Taip pat palaipsniui tai turėtų būti ir stiprinama. Trinant vaiko odą įvairiomis medžiagomis galima padidinti jo toleranciją lietimui. Paprasti pratimai (voliojimas ant klijuotės, plaušinio ir kt.) labai ramina. Iš pradžių vaikas gali sunkiai prisitaikyti ir stengtis nustumti nuo savęs visas jūsų naudojamas priemones, bet palaipsniui jis prie to įpras ir net pamėgs šią sensorinę stimuliaciją. Raminantys sensoriniai pratimai betarpiškai parengia vaiką tolesniems mokymo užsiėmimams. Kai šie užsiėmimai paverčiami įdomiu žaidimu, vaikas dažnai jau pats nori tokios nusiramimą teikiančios stimuliacijos.

Aplinkos įtakos vaikams, turintiems autizmo požymių, pavyzdys

Aplinka	Dirginantis poveikis	Raminantis poveikis
Triukšmo lygis	Garsūs, netikėti triukšmai, balsai, muzika.	Švelnūs balsai, ritmiška muzika.
Vaizdinė stimuliacija	Ryškios spalvos, per daug ryškių stimuliatorių.	Pastelinės spalvos, vienas ar keletas spalvų stimuliatorių.
Apšvietimas	Ryški ar fluorescencinė šviesa.	Švelnus, natūralus apšvietimas.
Kambario apstatymas	Pernelyg daug baldų; jie sustatyti nesilaikant veiklos ribų, netvarka namuose.	Baldai sustatyti griežtai apibrėžiant veiklos ribas.
Judesiai	Nenuspėjami, staigūs judesiai, staigus pozos pakeitimas.	Lėti judesiai, ritmiški svyravimai.
Lytėjimas	Švelnus, netikėtas prisilietimas, kutenimas.	Paspaudimas, apkabinimas.
Kvapai	Stiprūs, aštrūs kvapai (kvepalai, dažai, cheminiai tirpikiai).	Švelnūs kvapai (bananai, vanilė).
Temperatūra	Staigūs temperatūros svyravimai.	Vidutinė temperatūra.
Įprasta tvarka	Nauji įvykiai, suardantys nusistovėjusią sanklodą.	Įprasta tvarka su aiškia struktūra.

STRUKTŪRUOTAS MOKYMAS

Struktūruotas mokymas — dinamiška ir lanksti programa autistams, kurioje pagrindinis dėmesys skiriamas autistiniam pasaulio suvokimui.

Pagrindiniai struktūruoto autistų mokymo ypatumai — suprantamai, vaizdžiai ir aiškiai pateikta supančios aplinkos bei numatomos veiklos struktūra ir įvairūs dienotvarkės ar užduočių lapai.

Struktūruoto mokymo schema

Aplinkos struktūra	Dienotvarkės	Darbo sistema
<ol style="list-style-type: none">1. Aiškiai apibrėžta kiekvienos veiklos vieta.2. Pagrindinės mokymo vietos:<ol style="list-style-type: none">2.1. bendros veiklos; individualios veiklos ir savarankiško darbo;2.3. laisvalaikio ir žaidimų;2.4. dienotvarkės vieta.	<ol style="list-style-type: none">1. Bendrieji tipai:<ol style="list-style-type: none">1.1. daiktas/daiktų seka;1.2. nuotrauka ar paveikslėlis;1.3. nuotraukos ar paveikslėliai;1.4. situacijos, veiksmo, daikto įvardijimas rašytiniais žodžiais;1.5. situacijos, veiksmo, daikto įvardijimas atitinkamais simboliais.2. Individualios dienotvarkės.	<ol style="list-style-type: none">1. Individualus darbas su vaiku.2. Savarankiškas vaiko darbas.3. Bendravimo įgūdžių lavinimas.4. Vizualizuota užduočių struktūra:<ol style="list-style-type: none">4.1. vizuali instrukcija;4.2. vizuali organizacija;4.3. vizualus aiškumas.

FIZINĖS APLINKOS STRUKTŪRA

Tinkamas fizinės aplinkos sukūrimas – vaikų autistų mokymo sėkmės pagrindas. Fizinė aplinkos struktūra – tai tvarka, pagal kurią vaikams autistams pritaikoma jų veikimo erdvė: namai, klasė ir pan. Kiekvienos veiklos zonos ribos turi būti aiškiai apibrėžtos, kad vaikai autistai suprastų, kur kiekviena zona prasideda ir baigiasi, nes tai sumažina jų nerimą, baimę ir išsiblaškymą.

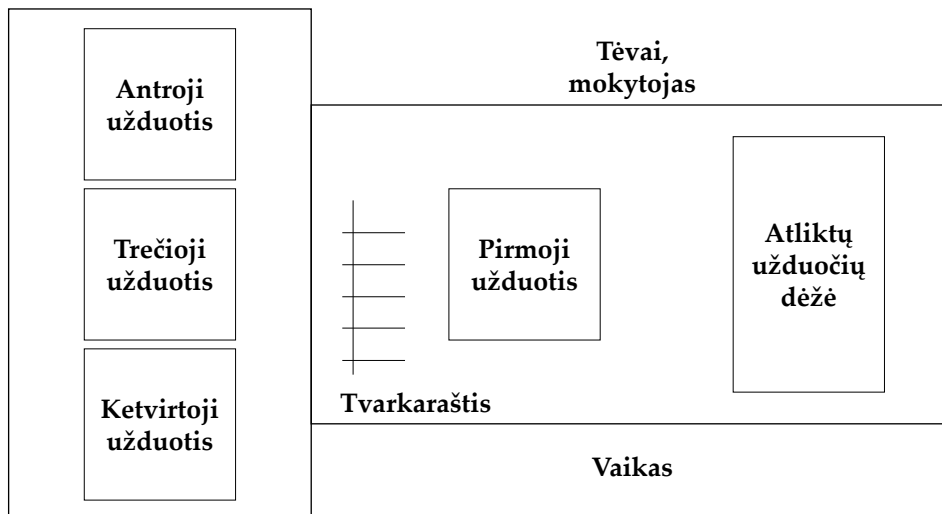
Namuose vaikai, turintys autizmo sutrikimą, jaučiasi palyginti gerai ir jiems nekyla rimtų elgesio problemų, nes mūsų butai yra suskirstyti į atitinkamas veiklos zonas: virtuvė – valgymo zona, kambariai – žaidimų, laisvalaikio praleidimo, miegojimo, poilsio zonos ir t.t. Daugiausia elgesio problemų vaikai autistai patiria išėję iš namų: lauke, parduotuvėje, visuomeniniame transporte, poliklinikoje, ugdymo įstaigoje ir t.t.

Nuo ko pradėti? Daugeliui vaikų autistų kyla veiklos planavimo problemų. Jie nežino, kur gali būti jų darbo ar veiklos vieta ir kaip į ją patekti. Nesuprasdami kalbinių nurodymų, jie pasimeta aplinkoje, pradeda blaškytis. Todėl siūlome namuose įrengti vaikui autistui nuolatinės veiklos zonas su aiškiais ir matomomis ribomis. Šias ribas galima pažymėti vaizdiniais simboliais (paveikslėliais, nuotraukomis arba kitais ženklais). Virtuvėje vaiko autisto nuolatinę vietą prie bendro stalo gali žymėti vaiko nuotrauka. Jei vaikui patinka paveikslėliai, jis pažįsta raides ar skaičius, veiklos vietas galima pažymėti ir kitaip, pvz.: užrašant jo vardą ar skaičių.

Kambaryje reikėtų įrengti nuolatinę, aiškiai apribotą vaiko žaidimų vietą. Ribas gali ženklinti kilimėliai, ant grindų priklijuotos juostelės, lentynos, baldai ir pan.). Žaislus geriausia sudėti į dėžes, kad jie neblaškytų dėmesio ir būtų aišku, kur ir kokioje dėžėje yra reikalingi žaislai ir priemonės. Tai padėtų vaikui ne tik nesiblaškant susirasti žaislus, bet ir susitvarkyti savo žaidimų vietą (susidėti žaislus į dėžes). Dėžes galima parinkti įvairių spalvų ir dydžių – tai padės vaikui suvokti spalvų, dydžių ir formų įvairovę.

Individualiam ir savarankiškam darbui reikėtų įrengti nuolatinę vietą prie mažo staliuko. Skirtingas darbo veiklas, atliekamas šioje vietoje, galima pažymėti vaizdiniais simboliais (nuotrauka – simbolis su užrašu). Darbo vieta turi būti įrengta labai patogioje ir vaiko autisto dėmesio neblaškančioje vietoje (žiūrėkite Individualaus ir savarankiško darbo vietos schema). Atskiras užduotis reikia pažymėti paveikslėliais, skirtingomis spalvomis, geometrinėmis figūromis, skaičiais, raidėmis ir t.t. Darbo vietos pavyzdys pateikiamas 1 priede.

Individualaus ir savarankiško darbo vietos schema

Užduotys žymimos paveikslėliais, spalvomis, geometrinėmis figūromis, skaičiais, raidėmis ir t.t.

Dažnai vaikams autistams prireikia suaugusiojo pagalbos. Sunkiai suprasdami kalbinius nurodymus, jie negali atlikti daugelio jiems skiriamų užduočių. Pvz., jiems gali būti sunku susitvarkyti savo žaidimų vietą. Daugybė išmėtytų žaislų vaikus autistus gali ne tik erzinti, bet ir sukelti jiems elgesio problemų. Šiuo atveju tėvai ir specialistai turėtų jiems padėti, t.y. kartu su vaiku, laikydami jo ranką, surinkti ir sudėti žaislus. Jei žaislų labai daug, tėvai gali iš pradžių kai kuriuos žaislus sutvarkyti patys, o vaikui leisti surinkti tik likusiuosius. Tokį gerą darbą padariusį vaiką visada reikia pagirti, paskatinti.

Svarbu mokyti vaikus autistus įgūdžių. Pirmiausia reikia pasirinkti pastovią vietą naktiniam puodukui, kad vaikas suprastų ir matytų, kur jam reikia šlapintis ir tuštintis. Iš pradžių reikėtų stebėti, kada vaikas pasituština ar pasišlapina į kelnaites, kad žinotumėte jo biologinį ritmą. Formuojant tualetą įgūdžius, vesti vaiką autistą į tualetą ir sodinti ant puoduko reikėtų atsikėlus iš ryto, prieš valgi, prieš einant į lauką ir prieš guldam miegoti. Kitaip tariant, kas 1-1,5 val.

Nelaikykite vaiko ant puoduko ilgiau kaip 5 min. Ramiai pasodinkite jį ant puoduko ir visą laiką būkite šalia. Kaskart paskatinkite ir pagirkite, jeigu vaikui pavyko nusilengvinti. Jeigu po 5 min. vaikas nieko „neišsėdės“, pakelkite jį nuo puoduko, tačiau neparodykite savo nepasitenkinimo. O sėkmingus bandymus būtina fiksuoti. Ant vonios durų pakabinkite vaiko kortelę, kurioje nuolat žymėkite kiekvieną sėkmingą vaiko bandymą koku nors pasirinktu ženklų (saulute, žvaigždute ir pan.). Parodykite vaikui, kad esate labai patenkinti ir juo didžiuojatės.

Dažnai vaikai autistai apskritai atsisako sėstis ant puoduko. Priežastys gali būti įvairios: nepatogus puodukas, neaiški vieta ir pan. Mokant vaiką tualetu įgūdžių, reikia stengtis išlaikyti gerą nuotaiką, nepriekaištauti, nerodyti nepasitenkinimo. Turėkite galvoje, kad vaikas pastebi kiekvieną jūsų veido grimasą, net nepatenkintą žvilgsnį. Visada padėkite vaikui. Kalbėkite aiškiais, trumpais žodžiais, pvz.: „šlapias“, „švarus“ ir pan. Visada pagirkite už pavykusį bandymą, nusišypsokite. Neparodykite nepasitenkinimo, jeigu vaikas „pridarė“ į kelnautes.

Visada perrenginėkite vaiką toje pačioje vietoje, geriausiai vonioje, kad jis galėtų susieti higienos įgūdžius su šia patalpa ir joje atliekama veikla. Panašiu būdu galima vaiką mokyti dantų valymo, prausimosi, nusirengimo ir kt. įgūdžių.

Kuriant socialinę aplinką, reikia pagalvoti apie tai, kaip išdėstyti įvairias veiklos zonas, kad dirgikliai neblaškėtų vaikų autistų dėmesio. Šiuo atveju svarbus baldų išdėstymas, nes tai gali padidinti ar sumažinti vaikų autistų sugebėjimus dirbti savarankiškai bei laikytis ugdymo taisyklių.

Svarbu, kad veiklos zonos vaikams autistams būtų sukurtos ne tik namuose, bet ir ugdymo įstaigose. Grupėje arba klasėje reikia pažymėti šias pagrindines mokymosi vietas:

- bendros veiklos vietas: bendro valgymo stalą, individualių užduočių atlikimo vietą ir pan.;
- savarankiško darbo vietas: individualaus mokymosi stalus;
- poilsio ir žaidimų vietą;
- dienvartės ir pamokų tvarkaraščio laikymo vietą;
- specialisto darbo vietą.

DIENOTVARKĖ

Dienotvarkės paskirtis — padėti vaikams, turintiems autizmo sutrikimą, kuo savarankiškiau ir geriau orientuotis aplinkoje. Vaizdžiai pateikta dienvartė leidžia vaikui nuolat matyti, o tuo pačiu ir žinoti tai, ką ir kur jis darys konkrečiu momentu ir kokia bus veiklos seka.

Daiktinė dienvartė — pats paprasčiausias neverbalinės (nežodinės) sistemos tvarkaraštis. Iš įprastų daiktų arba sumažintų jų kopijų sudarytas tvarkaraštis yra bendros struktūros dalis. Daiktinių dienvartėjų pavyzdžiai pateikiami 2.3 (a,b) priede.

Daiktinę dienvartę sudarantys daiktai ar vaizdumo priemonės išdėstomos iš viršaus į apačią arba iš kairės į dešinę. Daiktinė dienvartė yra pakabinama vaikui autistui gerai matomoje ir prieinamoje vietoje arba išdėliojama dėžutėje. Kadangi vaikas turi matyti ir suprasti, kad ši dienvartė yra jo, virš pakabintos dienvartės arba ant dėžutės viršaus yra priklijuojama vaiko nuotrauka ir užrašomas jo vardas.

Mokytis pažinti dienvartę pradedama nuo 1-2 daiktų, kurie vaikui kelia malonias asociacijas ir yra suprantami, pvz.: kamuolys reiškia „žaisti“, puodukas — „gerti“, batukai — „eiti į lauką“ ir t.t. Suaugęs kartu su vaiku, laikydamas jo ranką, nuima nuo daiktinės dienvartės lentos (ar išima dėžutės) veiklą

atitinkantį daiktą ir eina atlikti konkrečios užduoties. Vaikas turi suprasti daiktą kaip veiklos simbolį ir to daikto reikšmę dienotvarkėje. Būtina veiklą atlikti nedelsiant, kad tai užsifikuotų vaiko atmintyje. Dienotvarkės taikymas turi didelę reikšmę. Kai vaikas autistas atsidurs kitoje, jam neįprastoje aplinkoje, pažįstami dienotvarkės daiktai padės jam suprasti veiklos seką.

Padėjus vaikui įsisavinti pirmųjų dienotvarkę sudarančių daiktų reikšmes ir susieti šiuos daiktus su konkrečiomis užduotimis, reikia praplėsti dienotvarkę naujais daiktais. Vėliau minėti daiktai jau turi būti susiję ne vien su malonumais, bet, pvz.: su tualetu įgūdžių mokymu, užduoties atlikimu prie individualaus mokymosi stalo, žaislų tvarkymu ir t.t. Kai vaikas atlieka pastarąsias užduotis, jam turi būti leidžiama pasidžiaugti malonia veikla, kaip paskatinamąja priemone, t.y. dovana už gerai atliktą ankstesnę užduotį.

Daiktinės dienotvarkės privalumas – vaikui autistui pažįstamų daiktų naudojimas, paverčiant juos ir mokymosi priemonėmis. Tačiau ši dienotvarkė turi ir trūkumų. Pvz., sunku suteikti visą informaciją per daiktus ir perkelti dienotvarkę iš vienos vietos į kitą.

Yra keletas dienotvarkės sudarymo būdų: jau minėta daiktinė dienotvarkė, paveikslėlių dienotvarkė, nuotraukų dienotvarkė, simbolių dienotvarkė ir rašytinė dienotvarkė. Daiktinė dienotvarkė labiausiai tinka mažiems ir sunkios kompleksinės negalės vaikams. Išmokus naudotis daiktine dienotvarkė, galima pereiti prie dienotvarkės, sudarytos iš nuotraukų, paveikslėlių, simbolių ir užrašų. Tik svarbu, kad kiekvienas vaikas autistas ją turėtų. Perėjimas prie aukštesnio lygio dienotvarkės turi vykti pamažu, laipsniškai. Iš pradžių prie dienotvarkės veiklas žyminčių daiktų reikėtų pridėti jų nuotraukas arba paveikslėlius, kad vaikas susietų konkretų daiktą ir jo vaizdžią kopiją. Kai išmokstama naudotis nuotraukomis arba paveikslėliais, daiktai nuimami. Nuotraukų arba paveikslėlių dienotvarkės mokymas vyksta panašiai kaip ir daiktinės dienotvarkės. Paėmus nuolentos nuotrauką arba paveikslėlį, drauge su vaiku einama atlikti užduoties.

Dažnai tėvai nenori naudotis vizualinėmis dienotvarkėmis, manydami, kad jų vaikas, išmokęs naudotis simboliais, visai nekalbės. Tai yra klaidinga nuomonė, nes dienotvarkės mokymas padeda vaikams, turintiems autizmo sutrikimą, orientuotis aplinkoje, matyti, kas bus daroma per dieną, o tuo pačiu mažėja vaiko nerimastinumas ir stresas. Šis mokymo būdas leidžia vaikams autistams mokytis perprasti laiko seką (t.y. suprasti, kas yra rytas ir vakaras, savaitės dienos, mėnesiai ir t.t.).

Nuotraukų arba paveikslėlių dienotvarkės reikalauja aukštesnio suvokimo lygio nei daiktinės dienotvarkės. Nuotraukose turi būti pavaizduoti realūs daiktai, žmonės arba įvykiai. Jos turi būti iškabintos lentoje arba sudėtos į albumą. Vaikui reikia sugebėti atpažinti vaizdus nuotraukose, pasirinkti vieną nuotrauką iš daugelio, ją parodyti.

Be minėtų dienotvarkių, naudojama ir tarptautinė simbolių sistema, pagal kurią kiekvienas simbolis reiškia daiktą, žodį ar veiksmą. Šią sistemą sudaro daugiau kaip 1400 simbolių. Reikia stengtis, kad vaikas autistas sugebėtų suvokti, jog visi simboliai reiškia konkrečius žodžius arba daiktus, ir juos skirtų. Be to, simboliai gali tarnauti kaip pagalbinių bendravimo priemonė. Nepaisant sudėtingumo, simbolių dienotvarkė yra naudinga. Tačiau ir ji turi trūkumų. Kadangi šią sistemą sudaro

daugybę žodžių reiškiantys simboliai, mokytiis tenka ilgai, o tai, kad kai kurie simboliai yra labai panašūs ir juos sudėtinga skirti, sunkina supratimą ir naudojimąsi.

Labai svarbus atliekamos veiklos ir dienotvarkės ritmiškumas, pastovumas, individualūs sensorinės integracijos gerinimo pratimai, bendrosios ir smulkiosios motorikos lavinimas. Dienotvarkių pavyzdžius rasite 2 priede.

INDIVIDUALI DARBO SISTEMA

Individuali darbo su vaiku autistu sistema leidžia pasiekti geriausių rezultatų. Individualių užsiėmimų metu vaikas geriau susikaupia, atlieka užduotis, suvokia naują mokomąją medžiagą. Sėdėdamas prie stalo vaikas mato, kiek ir kokių užduočių jis turės atlikti, kokia veikla jo laukia vėliau. Užduotis galima pateikti naudojantis simboliais (daiktais, paveikslėliais, skaičiais, spalvomis, geometrinėmis figūromis, raidėmis ir pan.). Maloni veikla po individualaus darbo naudojama kaip skatinimo priemonė.

Individuali vaizdinių simbolių sistema taikoma pačiose įvairiausiose gyvenimo srityse. Ji leidžia vaikui autistui saugiai jaustis naujose vietose ar situacijose, nes jam visur reikalingi pažįstami ir suprantami orientyrai. Pateikiame praktinių pažintinių užduočių pavyzdžių.

Geometrinių figūrų priderinimas

Tikslas:

vizualaus dėmesio lavinimas; sisteminis lyginimas ir priderinimas

Užduotis:

priderinti tris geometrines figūras

Priemonės:

kartonas

Bendrieji nurodymai:

iškirpkite iš kartono keletą trikampių, kvadratų ir apskritimų; visos šios geometrines figūras turi būti vienodos spalvos ir dydžio; padėkite ant stalo, prieš vaiką, po vieną skirtingos formos figūrą; prieš paduodami vaikui kiekvieną figūrą, aiškiai išstarkite jos pavadinimą; duokite vaikui po vieną likusias skirtingų formų figūras ir prašykite uždėti kiekvieną ant ją atitinkančios formos figūros, jau gulinčios ant stalo. Jeigu vaikas bandys tai atlikti neteisingai, pakoreguokite savo ranka vaiko rankos kryptį; jeigu matysite, kad vaikas nesupranta, ką turi daryti, savo ranka paimkite vaiko ranką, padėkite turimą figūrą į reikiamą vietą ir būtinai sakykite: „tinka“ arba „netinka“. Aišku, iš pradžių vaikas nesupras pavadinimų, bet po kelių užsiėmimų jis jau atpažins skirtingų geometrinių figūrų pavadinimus sudarančius garsus; stenkitės atlikti šią užduotį kiekvieną dieną, tuo pačiu laiku, toje pačioje vietoje, prie to paties stalo; nepriklausomai nuo to, kaip vaikui sekėsi, pagirkite jį ir paskatinkite malonia veikla.

Paros laiko suvokimas

Tikslas:

paros laiko suvokimas, kalbinio žodyno plėtimas

Užduotis:

vienu žodžiu ar sakiniu atsakyti į paprastus klausimus apie poros laiką

Priemonės:

paveikslukai su berniuku, kuris atlieka kasdienius darbus (valgo, miega, valo si dantis, žaidžia ir t.t.)

Bendrieji nurodymai:

parodykite vaikui paveikslėlį; trumpais aiškiais sakiniais ar žodžiais paaiškinkite, kas paveikslėlyje parodyta (pvz.: „miega“ arba „berniukas miega“); paklauskite: „Ką berniukas daro naktį?"; jeigu vaikas atsako „miega“, patvirtinkite „teisingai“ ir dar kartą paaiškinkite, kad „berniukas naktį miega“; vėliau pakartokite užduotį, bet jau klauskite: „Kada berniukas miega?"; jeigu vaikas abejoja, nežino, padėkite jam pasakydami pirmąją atsakymo raidę „m“. Jeigu vaikas įsisavino užduotį, tai klausimą „Ką berniukas daro naktį?“ pateikite be paveikslėlio; tokiu pat būdu supažindinkite vaiką ir su kitais paveikslėliais; taip vaikas nuolat girdės žodžius „naktis“, „diena“, „rytas“, „vakaras“; toliau mokykite, ką galima veikti ryte, dieną ir vakare (pvz.: atsikelti, pusryčiauti, žaisti ir t.t.); būtinai vaiką girkite, net jei jam ir nelabai sekasi atlikti užduotis.

BENDRAVIMO ĮGŪDŽIŲ FORMAVIMAS

Vaizdinė simbolių sistema padeda vaikui mokytis bendravimo įgūdžių. Norint bendrauti, reikia suprasti pasaulį — ryšius tarp žmonių, veiksų ir daiktų. Tai yra pagrindinės sampratos, kurias vaikas „išsišifruoja“ mokydamasis kalbos. Pažeistas šių ryšių supratimas atsispindi stereotipiniuose vaikų autistų žaidimuose. Kadangi šie vaikai kitaip suvokia pasaulį, jų galimybės bendrauti yra ribotos.

Atsižvelgiant į vaikų, turinčių autizmo požymių, ypatumus, svarbiausia pagerinti šių vaikų galimybes bendrauti kasdienėse situacijose. Bendrauti galima gestais, veido mimika, judesiais, naudojant daiktus, nuotraukas, simbolius ir kalbą. Pateikiame bendravimo per simbolius, pasitelkus dienvartę, pavyzdį.

Dienotvarkės pavyzdys

Mano vardas:		
SAULIUS	TOMAS	
Šiandien yra:		
PIRMADIENIS	ANTRADIENIS	TREČIADIENIS
KETVIRTADIENIS		PENKTADIENIS
Šiandien mokykloje dariau šiuos darbus:		
 Ryto ratas	 Mokiausi	 Priešpiečiai
 Baseinas	 Laukas	
Ši diena buvo:		
 Puiki	 Bloga	

Maži vaikai autistai pradeda bendrauti, naudodami daiktus. Būtent taip jie gali parodyti, kokia veikla jiems patinka, o kurios jie nemėgsta. Jei vaikas nori išeiti į lauką, jis duoda mamai striukę ar batus, jei nori gerti, rodo į puodelį. Tačiau reikia turėti galvoje, kad namuose vaikas labai gerai orientuojasi ir daugelį dalykų gali atlikti pats, be kitų pagalbos ir įkalbinėjimų. Didžiausios problemos kyla už namų sienų, kai vaikas negali paaiškinti, ko jam reikia, o suaugusieji nesupranta jo norų. Tuomet pasikeičia vaiko elgesys: pasireiškia agresija arba auto-agresija (save žalojantis elgesys), riksmas, daiktų mėtymas ir pan. Norint išvengti tokio elgesio pasikartojimo, labai svarbu mokyti vaikus autistus bendrauti, naudojant vizualinių simbolių sistemą ir kalbą.

Ne mažiau svarbu elgesio formavimo užsiėmimus tęsti ir namuose. Pateikiame elgesio formavimo užsiėmimų pavyzdžių.

Problema: „Daiktų mėtymas“

Būdingi poelgiai:

daiktų mėtymas dažniausiai pasireiškia, kai reikia užsiimti mokomąja veikla prie stalo arba kai negaunama to, ko norima; ignoravimas, liepimas pakelti daiktus, mušimas per ranką ne visada duoda teigiamų rezultatų; dažniausiai fiziniai suvaržymai vaikams autistams yra labai nepriimtini.

Analizė: mėtydamas daiktus, vaikas kontroliuoja kitus; jis gali bet kokių momentu nutraukti užsiėmimą ir sutrukdyti aplinkiniams; daiktų mėtymas pavojingas ir pačiam vaikui ir aplinkiniams; vaikas neišmoks daiktų mėtymo elgesio užslopinti, jeigu nesupras, kokios blogos pasekmės gali dėl to laukti jo ir aplinkinių; pvz., fizinis suvaržymas, kuris vaikui yra labai nepriimtinas, ir yra tokio elgesio pasekmė.

Tikslas:

atpratinti vaiką užsiėmimų metu mėtyti daiktus.

Užsiėmimai:

prieš užsiėmimą būtina patraukti visus brangius daiktus iš vaiko matymo zonos; stebėkite, kad vaikas nepaimtų ir nemestų daikto; visą dėmesį skirkite tam, kad atpratintumėte vaiką užsiėmimų metu mėtyti daiktus, kurie reikalingi užduočiai atlikti; nekreipkite dėmesio, jeigu vaikas ką ir numes; užsiėmimo metu skirkite vaikui lengvas užduotis; kiekvieną kartą, kai vaikas numeta daiktą, reaguokite sakydami „nemesti“ ir suimdami abi jo rankas, nuleisdami žemyn bei prispausdami prie kūno. Savo galvą pasukite į šoną ir skaičiuokite iki 30. Paskui paleiskite vaiko rankas, pasisukite į jį ir duokite kitą daiktą, reikalingą užduočiai atlikti; nusibraizykite lentelę (žr. Mėtymų lentelės pavyzdį) ir žymėkite joje vaiko elgesį (kiek kartų numetė daiktus); užsiėmimo metu niekada nepakilkite nuo stalo paimti numesto daikto; turėkite tiek priemonių, kad galėtumėte su vaiku užbaigti užduotį; taip darykite kaskart, kai tik vaikas numes daiktą; būtinai pagirkite, kaskart, kai vaikas nemeta daikto, duokite jam skatinamąją priemonę (riešutą, saldainį, raziną), sakydami: „gerai darai“, nusišypsokite, paplokite kartu su juo rankomis.

Mėtymų lentelės pavyzdys

Data	Užduotis	Mėtymų dažnumas	Pagyrimų už nemėtymą dažnumas
2005-02-15	Sudėti tris kamuolius į dėžutes	MM	PPPPP
2005-02-16	Sudėti keturias figūras į išpjovas	MMMMM	PP

Problema: „Savo rankų kandžiojimas“

Būdingi poelgiai:

vaikas kandžioja savo rankas, kai reikia užsiimti kokia nors veikla arba pereiti prie kitos veiklos.

Analizė:

kandžiojimas — tai būdas pranešti apie patiriamą stresą; tokiu būdu vaikas pasiekia to, kad aplinkiniai duoda jam tai, ko jis nori, arba nebereikalauja vykdyti nurodymų; vaikai, turintys autizmo požymių, skausmą jaučia silpniau, tad tokiu būdu praneša apie savo stresą; aplinkiniai turi suvokti vaiko būseną ir rasti kompromisą (pvz.: pakeisti užduotį, paskatinti ir t.t.).

Tikslas:

išmokyti vaiką kitokiu būdu reikšti savo nepasitenkinimą.

Užsiėmimai:

atidžiai stebėkite vaiką, kad laiku sustabdytumėte rankų kandžiojimą; veiklos metu staigiai sugriebkite vaiko ranką, jei tik jis mėgins ją kęsti; atitraukite savo ranka vaiko ranką nuo burnos ir nuleiskite ją po stalą, sakydami: „žemyn ranką“; reikalaukite, kad vaikas pamėgdžiotų rankos nuleidimą vietoje kandimo; jei vaikas padaro tai, ko prašomas, palinkėkite galvą, sakydami: „noriu saldainio“, jei nevykdo, sakykite: „neduoti saldainio“; šiuo atveju reikia stebėti vaiko būseną ir nuotaiką; kai vaikas pamėgdžioja jus, sakykite: „gerai“, „šaunuolis“, „aš tau padėsiu“ arba „gerai, dar kartą ir gausi saldainį“; būtinai skatinkite vaiką už gerą elgesį.

Kitas etapas — mokyti vaiką autistą bendrauti, naudojant paveikslėlius arba nuotraukas. Šiuo atveju svarbu leisti pasirinkti norimą veiklą. Mokant bendrauti, reikalinga papildomai parengta vaizdinė medžiaga (nuotraukos, paveikslėliai, simboliai).

Geriausia pradėti vaiką mokyti naudoti simbolių sistema maitinimo metu. Reikia parengti mėgstamų produktų vaizdinių simbolių korteles ir mokyti vaiką paprašyti patiekalo, parodant kortelę. Pavykus bandymui, būtinai paskatinkite vaiką jo mėgstamu produktu (traškučiu, sausainiu, razina ar pan.).

Vienas svarbiausių dalykų, kurį reikia turėti galvoje mokant vaiką autistą bendrauti, yra tai, kad jis visada turi matyti ir suvokti:

- ką jam reikės daryti;
- kurioje vietoje jam reikės dirbti, žaisti ir pan.;
- kokias užduotis jis turės atlikti;
- kiek laiko bus skiriama kiekvienai užduočiai atlikti;
- kas bus daroma, atlikus darbą.

VAIZDINĖ REGIMOJI UŽDUOČIŲ STRUKTŪRA

Atlikdami didelį darbą mes visada mintyse įsivaizduojame galutinį rezultatą. Kiekvieną didelį darbą sudaro smulkesnių užduočių atlikimas. Mes visada susiejame šias mažas užduotis ir gautus rezultatus į visumą. Šią visumą mes vadiname didelio darbo rezultatu. Vaikai autistai dažniausiai nemato visumos, bet didelį dėmesį skiria detalėms. Jie sunkiai atranda reiškinių tarpusavio ryšius, ypač jei detalių yra daugybė.

Norint padėti vaikui autistui atlikti užduotį, reikia iki minimumo sumažinti aplinkos stimulų kiekį. Siekiant, kad vaikas autistas geriau atliktų užduotį, reikia šios užduoties medžiagą išdėlioti į specialias dėžutes ir parengti aiškias darbo atlikimo instrukcijas.

Vaizdinė regimoji užduočių struktūra – tai ugdymo metodas, kurio metu užduočiai atlikti naudojama konkreti, aiškiai pateikta vizualinė instrukcija.

Veiklos „Stalo valymas“ sekos pavyzdys

  <p>STALAS</p>	<p>Padėk pašluotę ant stalo.</p>
<p>ŽEMYN</p> <p>AUKŠTYN</p> 	<p>Judink pašluotę žemyn ir aukštyn, žemyn ir aukštyn.</p>
<p>KAIRĖN</p> <p>DEŠINĖN</p> 	<p>Judink pašluotę išilgai stalo kairėn ir dešinėn.</p>
<p>STOP</p> 	<p>Baik valyti. Stop.</p>
<p>PUIKU</p> 	<p>Šaunuolis!!! Geras darbas! Puiku!</p>

Informaciją apie tai, kaip atlikti darbą, vaikui autistui reikia pateikti ne kalbos, o simbolių (paveikslėlių ir pan.) pagalba. Ši sistema gali būti naudojama savarankiškam darbo atlikimui. Labai svarbu, kad vaikas žinotų, kada pradėti ir baigti darbą. Šiuos darbo etapus reikia atitinkamai išskirti (pvz., garsiniu signalu: varpelio ar žadintuvo skambesiu ir t.t.).

Užduoties vaizdinė regimoji instrukcija suteikia autistui informaciją apie tai, kaip sudėti daiktą iš atskirų dalių. Tam būtina pažymėti atskirų dalių ribas, išpjovų ir paveikslėlių detales ar pateikti rašytines instrukcijas.

Užduoties vykdymo regimoji informacija (instrukcija, organizavimas) — tai metodas, kurį taikant sumažinama aplinkos stimuliacija ir padedama susitelkti į užduoties atlikimą. Todėl užduotis sudedama į atskiras dėžutes, o šios laikomos vienoje apibrėžtoje vietoje. Šiuo atveju vaikai autistai gali lengviau susikoncentruoti užduoties atlikimui, matyti darbo pradžią ir pabaigą. Užduočių pavyzdžių rasite 3 priede.

Užduočių vykdymo regimasis aiškumas leidžia vaikui autistui geriau suvokti instrukcijas. Pagrindinės kiekvienos užduoties atlikimo instrukcijos turi būti skirtingai pažymėtos (spalvomis, piešinėliais, skaičiais ar žodžiais).

„BATŲ DĖŽUČIŲ“ UŽDUOTYS

Vienas būdų pateikti vaikams autistams regimąją struktūrą yra „Batų dėžučių“ užduotys, o kitaip tariant, paprasčiausia veikla. Tai pirmosios užduotys, skirtos patiems mažiausiems autistams ir sunkios proto negalės vaikams. „Batų dėžučių“ užduotis vaikas atlieka individualiai. Minėtų užduočių tikslas — sėkmingai užbaigti individualų darbą. Šiuo atveju naudojamas regimasis detalių išdėstymas, skatinantis vaikus atlikti pagrindinę užduotį. Užduotys sunkinamos, pereinama nuo paprasto veiksmo „įdėti“ iki sudėtingesnių veiklų, pvz., „parinkti paveikslėliui porą“. Sėkmingas užduočių tikslų pasiekimas tampa pagrindu tolimesnių įgūdžių ugdymui.

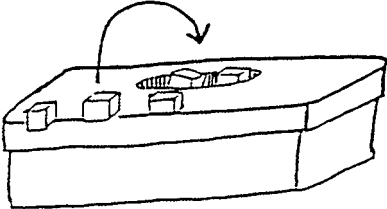
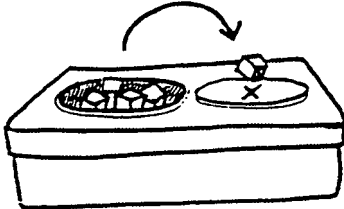
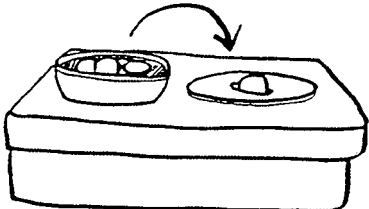
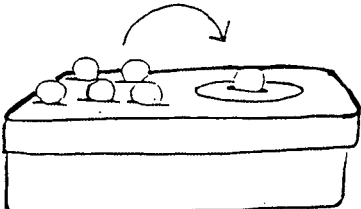
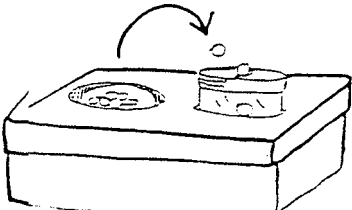
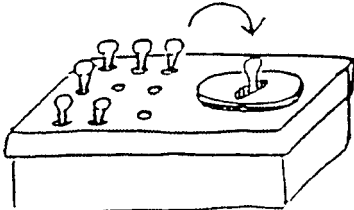
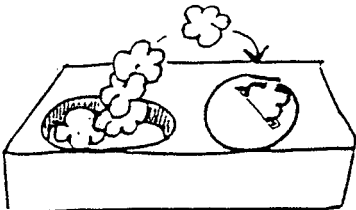
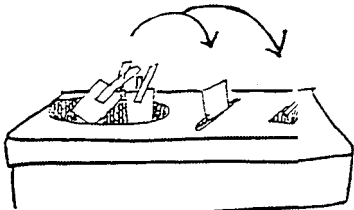
Užduotys yra atliekamos naudojantis dėžutėmis. Vaikas turi išmokti įdėti daiktą į jam skirtą vietą. Vėliau užduotys tampa sudėtingesnėmis. Atliekamas rūšiavimas, ieškoma atitinkančių daiktų, parenkama pora paveikslėliui. Atliekant šias užduotis dažnai prireikia suaugusiojo pagalbos. „Batų dėžučių“ užduočių pavyzdžių rasite 4 priede.

Vienas struktūruotos veiklos būdų — mokymo užduočių parengimas. Jos turi būti pritaikytos vaikui, atitinkančios jo išsivystymo galimybes. Nurodymus galima pateikti žodžiu arba parodyti, nes svarbiausia, kad vaikas suprastų, ko iš jo norima. Pateikdami vaikui užduotį nevartokite daug žodžių, kalbėkite aiškiai ir suprantamai.

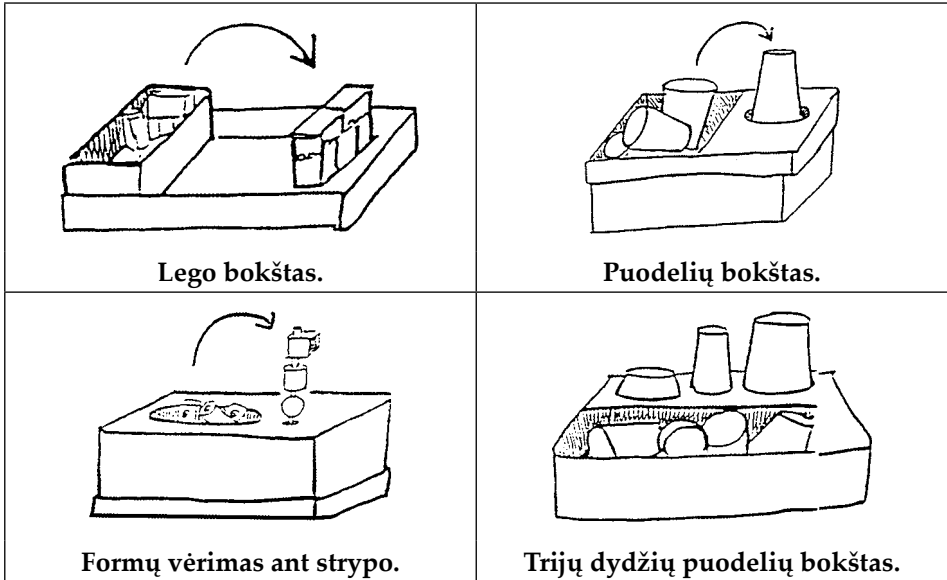
Pvz., nereikia sakyti: „Aš norėčiau, kad atlikęs užduotį, tu nuneštum ir padėtum visas dėžutes į spintelę, ir po to iš karto galėsi eiti žaisti“. Kalbėkite trumpais ir aiškiais sakiniais: „Nunešk dėžutes į spintelę ir eik žaisti“. Įsitinkinkite, kad vaikas jus mato ir girdi. Nebūtina, kad jis tuo metu žiūrėtų jums į akis. Neretai autistai gestais ir garsais gali parodyti, kad suprato užduotį.

Atliekant užduotį svarbu išlaikyti principą „iš kairės į dešinę“. Tokiu būdu sudarytos užduotys padeda vaikui autistui savarankiškai susidoroti su užduotimi, o specialistui ar tėvams nereikia duoti daug nurodymų.

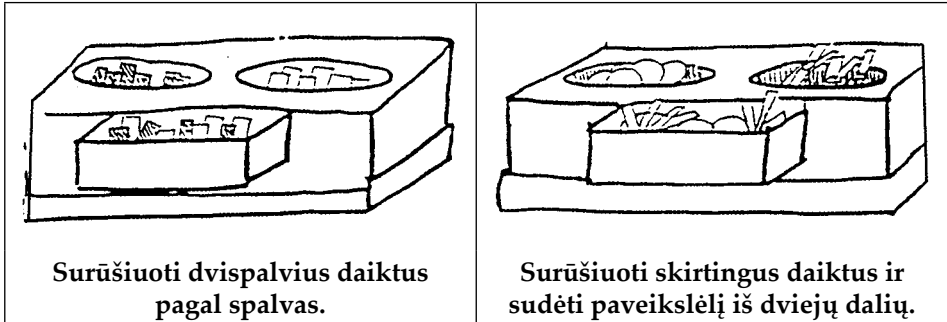
„Batų dėžucių“ užduotys
Paprastos užduotys „Įdėti“

 <p>Įdėti kaladėles nuo dangčio į atvirą ertmę.</p>	 <p>Įdėti kaladėles iš dėžės į pažymėtą ertmę.</p>
 <p>Įdėti traškučius iš indo į prapjautą ertmę.</p>	 <p>Įdėti atskirus traškučius į prapjautą ertmę.</p>
 <p>Įdėti monetas iš dėžės į taupyklę.</p>	 <p>Įdėti atskiras medines vinis į prapjautą ertmę.</p>
 <p>Išardyti sukibusius daiktus ir sudėti į išpjovą.</p>	 <p>Atskirti segtukus nuo kortelių ir sudėti atskirai pagal išpjovas.</p>

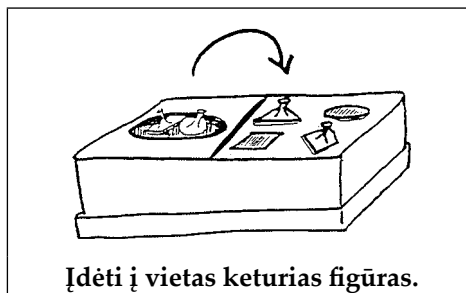
Dėliojimas į bokštus

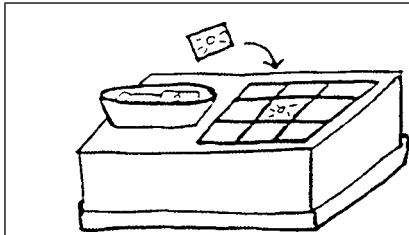
Rūšiavimo užduotys

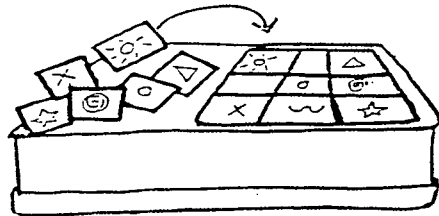
Mozaikos

Paveikslėlių poros

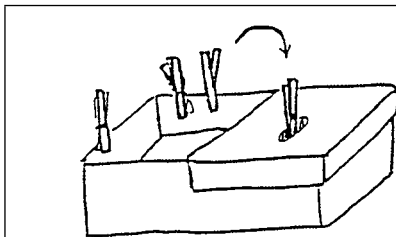

Tik vieną paveikslėlį uždėti ant atitinkancio paveikslėlio .

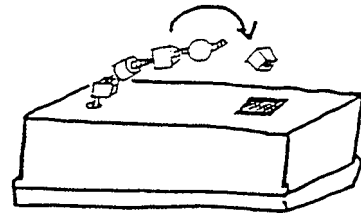

Atskirus paveikslėlius uždėti ant atitinkancio paveikslėlio.

Smulkiosios motorikos ir koordinacijos lavinimo užduotys

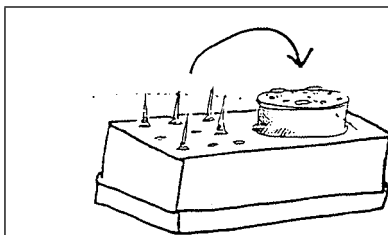

Nuimti segtukus ir įdėti į prapjautą ertmę.

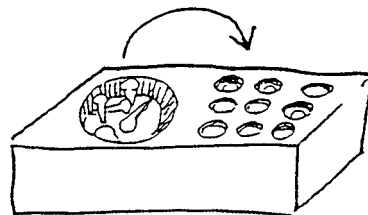

Nuimti karoliukus nuo virvės ir įdėti į dėžę.

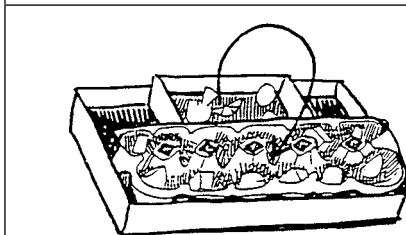
Atitikimo užduotys

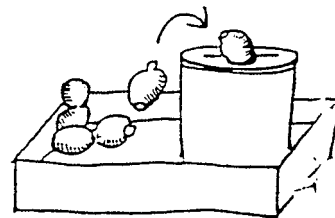
Golfo sviedinių žymeklius įdėti į iškilų indą.

Išimti medines vinis iš dėžės ir įdėti į išpjovas dėžėje.

Įdėti plastikinius vaisius į kiaušinių dėžę.

Išardyti kamščių verinį ir įdėti į iškilią dėžę.

SOCIALINIŲ ĮGŪDŽIŲ FORMAVIMAS

Socialinių įgūdžių formavimas padeda vaikams, turintiems autizmo sutrikimų, mokytis gyventi savarankiškai, mažiau priklausyti nuo kitų asmenų. Jie turi išmokti savarankiškai valgyti, apsirengti ir nusirengti, igr̃yti higienos ir tualetu įgūdžių. Mokyti reikia pradėti anksti. Tai nenutrūkstamas procesas, kuris turi vykti namuose, darželyje ir mokykloje.

Mokant šiuos vaikus, susiduriama su sunkumais, atsirandančiais dėl autizmui būdingų bruožų:

- vaikai autistai išrankūs maistui, dažnai valgo tik jiems patinkantį valgi. Šią ypatybę galima panaudoti mokant savarankiškai valgyti. Pradėkite mokyti nuo skanių ir mėgstamų produktų;
- vaikai autistai blogai kalba, sunku suprasti, ko jie nori. Bendraudami naudokite gestus, regimuosius nurodymus. Aiškūs gestai ir vizualūs nurodymai padeda šiems vaikams suprasti, ko iš jų norima;
- vaikai autistai bijo staigių permainų. Išmoktus įgūdžius geriausiai panaudoja pažįstamoje aplinkoje. Stengiasi laikytis nusistovėjusios tvarkos ir nieko nekeisti. Jeigu įgūdis buvo įsisavintas specifinėje situacijoje, jį sunku perkelti į kitą situaciją ir pritaikyti pasikeitusiomis sąlygomis. Bandykite kartą išmoktą užduotį kartoti tol, kol ji bus atliekama automatiškai, palaipsniui keičiant aplinką;
- iškreipta reakcija į skirtingus kvapus, drėgmę, šaltį, alkį arba skausmą. Vaikai autistai gali visiškai nereaguoti arba labai stipriai reaguoti net į menkus dirgiklius. Visa tai priklauso nuo kitokios jutiminės sistemos ir ypatingo stimulų suvokimo. Taikant sensorinę stimuliaciją, iškreiptas dirgiklių suvokimas normalėja;
- vaikai autistai nesugeba ilgiau sutelkti dėmesio, blogai susikaupia ties užduoties atlikimu, todėl reikia labai gerai modeliuoti mokymosi situaciją, naudoti aiškia regimąją ir girdimąją informaciją.

Naudinga kiekvienoje situacijoje vaikui pateikti veiklos instrukcijas (socialinių įgūdžių instrukcijas, socialines istorijas), kaip jam reikėtų elgtis. Nurodymai gali būti pateikiami naudojant paveikslėlius, simbolius, užrašus ir pan. Ypač tai naudinga, jei vaikas tam tikroje situacijoje elgiasi neadekvačiai arba nesuvokia, ką jam reikėtų daryti. Galima pasirinkti vieną ar dvi situacijas ir specialiai mokyti vaiką, kaip jis turėtų reaguoti į kiekvieną jų. Svarbu laikytis taisyklių ir jų nekaitaloti, pateikti tikslus ir suprantamus nurodymus, ką vaikas turi daryti. Duokite laiko nurodymui atlikti. Be to, suteikite vaikui būdų ar priemonių, kurie jam padėtų suprantamai išreikšti savo norus ar poreikius.

Socialinės įgūdžių instrukcijos (socialinės istorijos) – tai vadovas, padedantis vaikams autistams tinkamai elgtis įvairiose gyvenimo situacijose. Socialines istorijas reikia pradėti kurti tada, kai kyla elgesio problemų, susijusių su socialine aplinka. Šios istorijos gali būti pateikiamos nuotraukų, paveikslėlių, simbolių ar užrašų pagalba. Pateikiame socialinių įgūdžių simbolių instrukcijos pavyzdį.

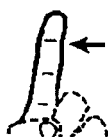
Socialinių įgūdžių simbolių instrukcijos pavyzdys

Žmonės kartais kiša pirštą į nosį.

Žmonėms nemalonu žiūrėti į pirštą nosyje.

Aš paprašau nosinės, kai noriu kišti pirštą į nosį.

Žmonėms patinka naudoti nosinę.

Mamai irgi patinka, kai aš naudoju nosinę.

Instrukcija: socialinė instrukcija pateikiama simbolių ir užrašų pagalba. Pirmieji du sakiniai yra bendro pobūdžio, t.y. paaiškina, kam žmonėms reikalinga nosinė. Vėliau eilės tvarka pateikiami sakiniai apie tai, ką reikia daryti su nosine. Toliau parodoma ir užrašoma, kaip turi elgtis vaikas, kai reikia nusišnirpšti nosį. Pabaigoje būtina parodyti ir užrašyti, koks vaikas šaunuolis, kad naudojasi nosine, ir kokie patenkinti dėl to yra jo namiškiai arba su juo dirbantys specialistai.

Socialines bendravimo įgūdžių instrukcijas galima naudoti įvairiais socialinio bendravimo atvejais: pasisveikinimui, atsisveikinimui, prašymui palaukti už durų, kai kabinetas yra užrakintas arba užimtas, mandagumo žodeliams „ačiū“, „prašau“, prašymui garsiai nekalbėti pamokėlių metu ir t.t.

PABAIGOS ŽODIS

Šiuo metu įrodyta, kad ankstyvoji reabilitacija yra labai svarbi ir reikšminga tolimesniam vaikų autistų gyvenimui. Vienas veiksmingiausių pagalbos būdų – struktūruotas mokymas ir elgesio terapija. Tai leidžia šiems vaikams greičiau prisitaikyti prie aplinkos, geriau suvokti pasaulį, mokytis, įgyti buitines ir higienos įgūdžių. Turėkite galvoje, kad nėra vieno stebuklingo gydymo metodo, kuris tiktų visiems vaikams autistams. Kiekvieną esamų mokymo ar gydymo metodų reikia pritaikyti konkrečiam vaikui. Svarbiausia vadovautis principu – nepakenkti.

Būtina suvokti, kad nėra medikamentinio autizmo gydymo, nes autizmą sukelia daugybė priežasčių. Žinoma, yra medikamentų, kurie gali pagerinti vaiko elgesį, bet autizmo jie neišgydo.

Norint pasiekti gerų šių vaikų gydymo ir mokymo rezultatų, svarbu laikytis nusistovėjusios veiklos tvarkos, tinkamai parengti darbo vietą, pritaikyti priemones, parinkti specialias metodikas užduočiai suvokti bei atlikti, mokyti socialinės adaptacijos.

Mūsų tikslas – pagerinti vaikų autistų gyvenimo kokybę, skatinti jų integraciją į visuomenę, sudaryti sąlygas kuo savarankiškesniam gyvenimui.

PRIEDAI

1 priedas. Darbo vietos pavyzdys

2 priedas. Dienotvarkių pavyzdžiai

2.1 priedas. Simbolių dienotvarkė

2.2 priedas. Nuotraukų dienotvarkė

2.3 priedas. Daiktinės dienotvarkės

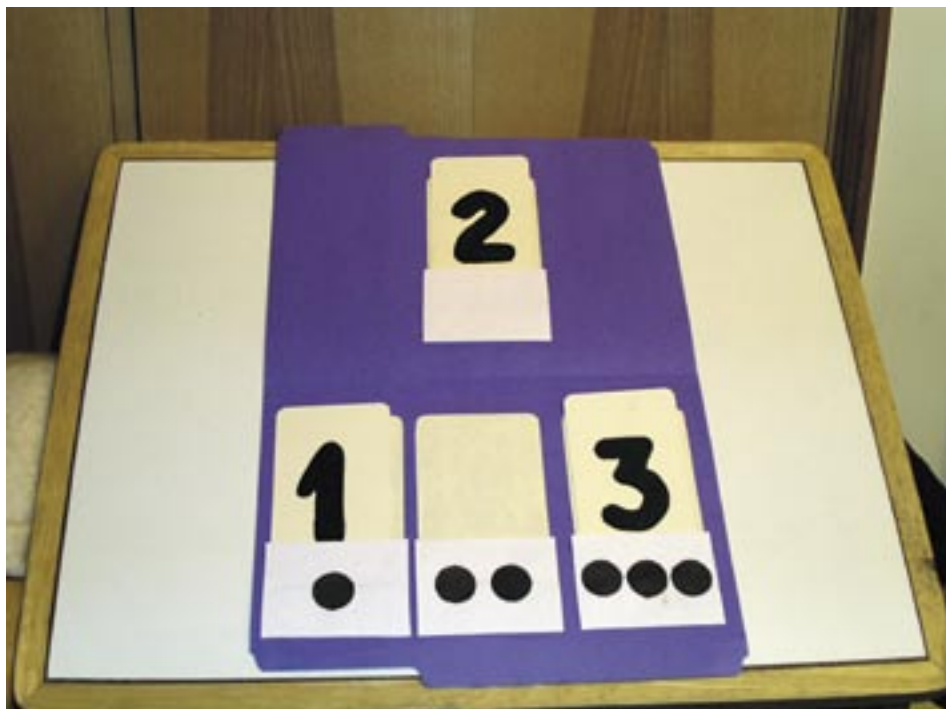
(a)

(b)

3 priedas. Užduočių pavyzdžiai

3.1 priedas. Užduotis „Mokomės skaičiuoti“

Užduoties tikslas – susieti suskaičiuotus taškus su konkrečiu skaičiumi; užduotis pateikiama ant atskiro lapo, o skaičiai sudedami į voką; vaikas turi suskaičiuoti taškus ant vokų ir įdėti į vokus atitinkamą skaičių; užduotis turi aiškią pradžią ir pabaigą, be to, vaizdžiai pateikiama visa jos seka; vietoje taškų galima pasirinkti įvairias geometrines figūras, daiktus, gėles ir t.t.

3.2 priedas. Užduotis „Spalvų rūšiavimas“

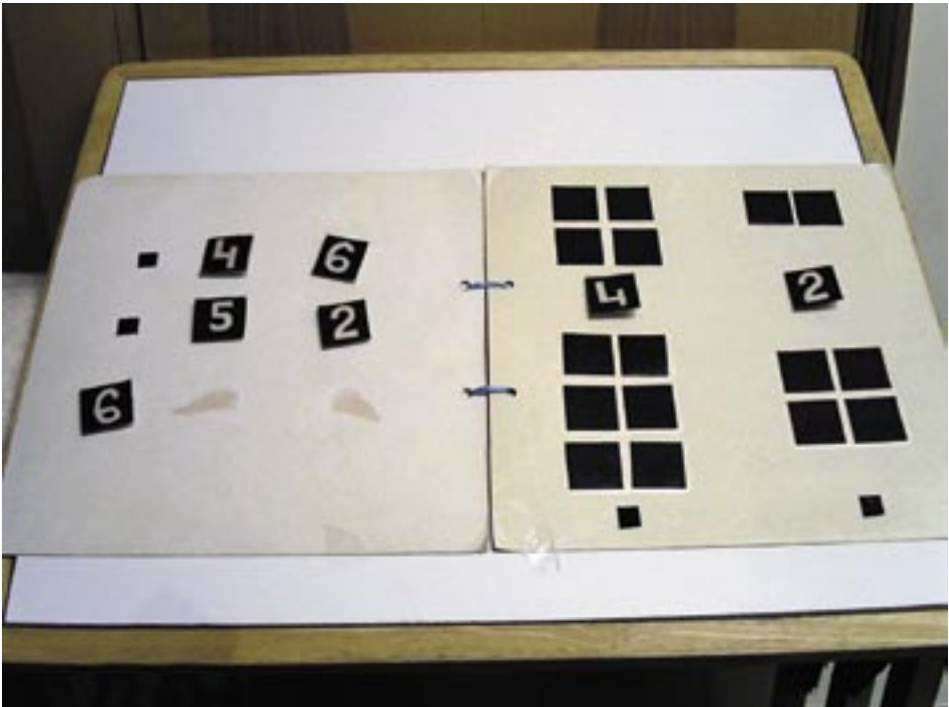
Užduoties tikslas – sudėti į vokelius spalvotas korteles pagal siūlomą spalvos pavyzdį; užduotis pateikiama ant vieno popieriaus lapo, o užduoties detalės sudedamos į vokelius; pirmas etapas: sudėti po vieną kiekvienos spalvos kortelę į vokius; antras etapas: sudėti po dvi ir daugiau kiekvienos spalvos kortelių į vokius; vaikai dažnai nesupranta užduoties, kai gauna dvi ir daugiau vienos spalvos kortelių, todėl jiems reikia vaizdžiai parodyti, ką daryti su likusiomis kortelėmis; trečias etapas – galima pridėti kitos spalvos kortelę ir mokyti vaiką parodyti arba pasakyti, kad tokios spalvos kortelės vokuose nėra; užduotis turi aiškią pradžią ir pabaigą, vaizdžiai pateikiama jos seka; užduotis skirta ir individualiam, ir savarankiškam darbui.

3.3 priedas. Užduotis „Zoologijos sodo gyvūnai“

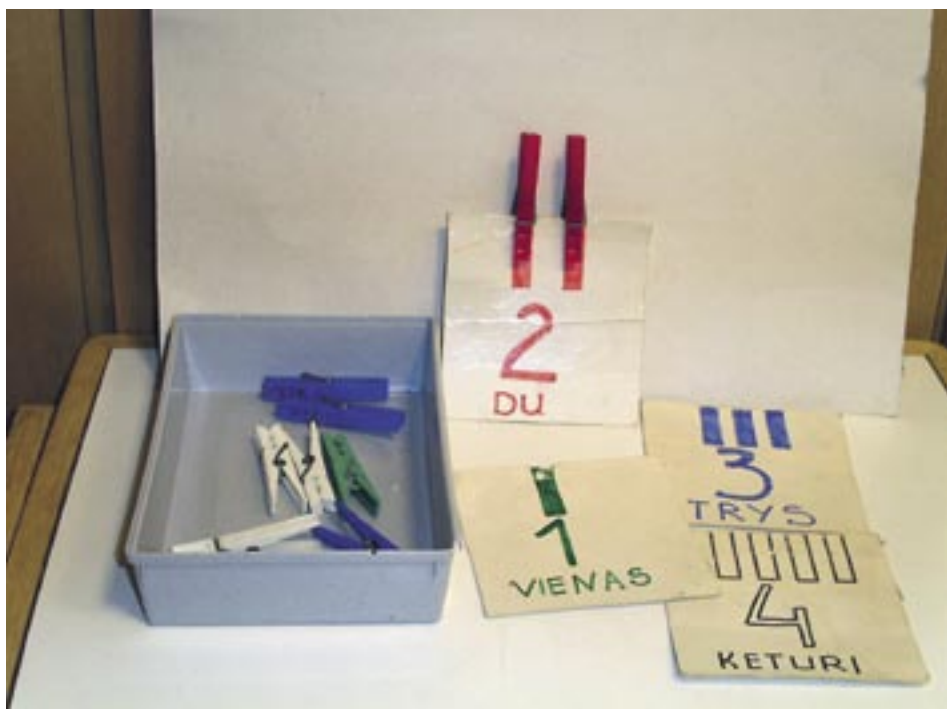
Užduoties tikslas – spalvų ir formų rūšiavimas, zoologijos sodo gyvūnų pavadinimų įtvirtinimas; užduotis pateikiama ant vieno popieriaus lapo; aiški užduoties pradžia ir pabaiga; pateikiama vaizdinė informacija, palengvinanti užduoties supratimą; vaikas autistas turi surasti ir priklijuoti į reikiamą vietą gyvūno kūno dalis, vadovaudamasis spalvomis ir formomis; ši užduotis – tai dėlionė, kurią sudaro dvi dalys; užduotis skirta ir individualiam, ir savarankiškam darbui.

3.4 priedas. Užduotis „Mokomės skaičiuoti toliau“

Užduotis pateikiama ant atskiro popieriaus lapo, vienoje lapo pusėje yra skaičiai, kitoje – juodi kvadratėliai, kuriuos iš pradžių reikia suskaičiuoti, o po to prilipdyti prie jų atitinkamą skaičių; kadangi šioje užduotyje juodų kvadratėlių blokėliai nėra atskirti linijomis, kai kurie vaikai skaičiuoja visus kvadratėlius, esančius visuose kvadratėlių blokuose. Todėl galima kvadratėlių blokėlius atskirti linijomis; ši užduotis dar kartą patvirtina, kad vaikams autistams reikalingos aiškios, matomos ribos ir užduotyse, ir veiklose.

3.5 priedas. Užduotis „Segtukų užsegimas“

Užduoties tikslas – užsegti segtukus ant kortelių pagal spalvas ir pagal vaizdžiai parodytą skaičių; priemonė pateikta atskiroje dėžutėje; užduotį galima pasunkinti, pridėdant daugiau skaičių; ši užduotis tinka individualiam darbui, o vaikui išmokus gerai ją atlikti, ir savarankiškam darbui; kitas užduoties etapas – prisegti tiek segtukų, koks parašytas skaičius.

4 priedas. Užduočių „Batų dėžutės“ pavyzdžiai

„Batų dėžučių“ užduočių tikslas – veiklos pradžios ir pabaigos supratimas, spalvų, formų, paveikslėlių rūšiavimas, akių ir rankų koordinacijos lavinimas; „Batų dėžučių“ užduotims galima naudoti paprasčiausius buityje naudojamus daiktus: dangtelius, indelius, dėžutes, segtukus ir t.t.; šias užduotis tėvai gali sėkmingai atlikti su vaiku namuose.

4.1 priedas. Užduotis „Įdėti kaladėles į indelį“

4.2 priedas. Užduotis „Įdėti kaladėles iš dėžės į pažymėtą ertmę“

4.3 priedas. Užduotis „Įdėti pažymėtas kaladėles į atitinkamas dėžutes“

4.4 priedas. Užduotis „Sujungti kaladėlių girliandą pagal piešinyje nurodytas spalvas“

5 priedas. Literatūros sąrašas

1. Ambrukaitienė A.J., Ivoškuvienė R. (1997). Vaikų autizmas. – Šiaulių universitetas, Šiauliai.
2. Lesinskienė S. (2000). Vaikystės autizmo diagnostikos ir gydymo principai. – Vilnius.
3. Vyčinienė D. Autizmo sutrikimas (1993). Informacinis biuletenis Nr. 3. – Vilnius.
4. Akerley M. (1988). What's in a Name? In E. Schopler, Mesibov G. *Diagnosis and Assessment in Autism*. N. Y.: Plenum Press.
5. Autistic spectrum disorder. (2002) Best practice guidelines for screening, diagnosis and assessment. California department of developmental services.
6. Charman T., Howling P. (2004) Measuring developmental Progress of children with Autism spectrum disorder on School entry using parent Report. *National Autistic society*, vol. 8, 89-100.
7. Cox A., Bentovin A. (2000) *The Family Pack of Questionnaires and Scales*. London Crown copyright.
8. Doman Robert J. (1986). *The Autistic Child*. *Journal of the national academy for child development*, vol. 6, no. 11.
9. Filipek P.A., Accardo P. J. and co.(2000) Practice parameter: screening and diagnosis of autism. *American Academy of Neurology*.
10. Freeman B. J. (1998). *Guidelines for evaluating Intervention Programs for Autistic Children*. Division of Child and Adolescent Psychiatry, Los Angeles.
11. Frith U. (1999). *Autism and Asperger syndrome*. Cambridge university press.
12. Grandin T. (1995). *Thinking in pictures and other reports from my life with autism*. New York: Doubleday.
13. Young R., Neilbrewer (2003) Parental identification of early behavioral abnormalities in children with autistic disorder. *National Autistic society*, vol. 7, 125-143.
14. Klin A., Fred R. (1995) *Asperger's Syndrome: Guidelines for Assessment and diagnosis*. Published by the Learning Disabilities Association of America.
15. June Kranowitz C. S. (1998). *The Out-of-Sync Child*. A Skylight Press Book.
16. Layton T.L., Watson L. R. (1988). *Enhancing Communication in Nonverbal Children with Autism*. Plenum publishing Corporation.
17. Mahoney G., Perales F. (2003) Using relationship-focused intervention to enhance the social-emotional functioning of young children with autism spectrum disorders in *Topics in Early Childhood Special Education*, Summer, 2003.
18. Mesibov G. and al. *Assessment in classroom (1988)*. *Diagnosis and assessment in autism*. Plenum publishing Corporation.
19. Mesibov G. and al. *Structured Teaching*. (1994). *Behavioral Issues in Autism*. Plenum publishing Corporation.
20. Noterdaeme M., Milgenberger K. (2002) Parent information and direct observation in the diagnosis of pervasive and specific developmental disorders. *National Autistic society*, vol. 6, 159-168.
21. *Visually Structured Tasks (1996)*. Division of department of psychiatry school of Medicine, The University of North Carolina at Chapel Hill.

SANTRAUKA

„Vilties“ bendrijos leidžiamą švietėjišką leidinių ciklą apie labiausiai paplitusius raidos sutrikimus papildė Atviros visuomenės instituto (Budapeštas) lėšomis parengta ir išleista Respublikinės universitetinės ligoninės Vaiko raidos centro Ankstyvosios raidos skyriaus vedėjos dr. Laimos Mikulėnaitės ir Vilniaus ugdymo centro „Viltis“ specialiosios pedagogės Rasos Ulevičiūtės knygelė „Ankstyvojo amžiaus vaikų autizmas“.

Nuo pat ankstyvos vaikystės šiems vaikams kyla įvairių verbalinės ir neverbalinės komunikacijos, socializacijos, laisvalaikio ar žaidimo problemų. Todėl skaitydami šią knygelę tėvai ir specialistai galės išsiaiškinti pagrindinius autizmo spektro sutrikimų požymius, nes ankstyvoji diagnostika bei pagalba yra itin reikšminga tolesniam vaiko, turinčio autizmo sindromą, vystymuisi ir jo šeimos gerovei.

Be to, ši knygelė padės atsisakyti mitų apie autizmą. Juk šiuo metu vaikai autistai gimsta visame pasaulyje, nepriklausomai nuo tėvų rasinės, etninės ir socialinės padėties. Specialiosios mokymo programos ir elgesio terapija laikomos veiksmingiausia pagalba vaikui, turinčiam autizmo sindromą. Tad šioje knygelėje pateikiamos aiškios vizualizuotos užduotys pravers ir tėvams, ir profesionalams.

SUMMARY

The book “Autism in Early Age” by Dr. Laima Mikulėnaitė, the Head of Early Intervention Department of Child’s Development Centre of the Republican University Hospital and special pedagogue of Vilnius’ Educational Centre “Viltis” Rasa Ulevičiūtė, is the long-awaited publication of the educational cycle on the most common developmental disabilities published by Lithuanian Welfare Society for Persons with Mental Disabilities Viltis. The publication was sponsored by Open Society Institute of Budapest.

Since the early childhood children with autism typically have difficulties in verbal and non-verbal communication, social interactions, and leisure or play activities. Therefore, this book includes all the basic information needed by parents and practitioners for identification of the main symptoms on the autistic spectrum. Early diagnosis and intervention are vital to the future development of the child with autism as well as for wellbeing of his/her family.

Furthermore, this book will be particularly useful for unraveling of the myths of autism, because at present this diagnosis has been found throughout the world in families of all racial, ethnic, and social backgrounds. Special educational programs using behavioral methods have proven to be the most helpful treatment for the child with autism. Clear and visualized tasks presented in this book will be very helpful for both parents and professionals.

Viršelyje panaudotas Visagino savivaldybės
specialiojo ugdymo ir socializacijos centro lankytojo
Dmitrijaus Miagkovo
koliažas.

Laima Mikulėnaitė
Rasa Ulevičiūtė

ANKSTYVOJO AMŽIAUS VAIKŲ AUTIZMAS

Atsakinga už parengimą spaudai – Janina Butkuvienė
Redagavo, korektūrą skaitė – Jūratė Žeimantienė

sp.l. Tiražas 1000 egz.
Spausdino UAB „Progretus“

**Knygelė „Ankstyvojo amžiaus vaikų autizmas“
parengta ir išleista Atviros visuomenės
instituto (Budapeštas) lėšomis.**

**Nuo pat ankstyvos vaikystės vaikams, turintiems
autizmo spektro sutrikimų, kyla įvairių verbalinės ir
neverbalinės komunikacijos, socializacijos, laisvalaikio
ar žaidimo problemų. Todėl skaitydami šią knygelę tėvai
ir specialistai galės išsiaiškinti pagrindinius autizmo
spektro sutrikimų požymius, nes ankstyvoji diagnostika
bei pagalba yra itin reikšminga tolesniam vaiko, turinčio
autizmo sindromą, vystymuisi ir jo šeimos gerovei.**

**Be to, ši knygelė padės atsisakyti mitų apie autizmą. Juk šiuo
metu vaikai autistai gimsta visame pasaulyje, nepriklausomai nuo
tėvų rasinės, etninės ir socialinės padėties. Specialiosios mokymo
programos ir elgesio terapija laikomos veiksmingiausia pagalba
vaikui, turinčiam autizmo sindromą. Tad šioje knygelėje pateikiamos
aiškios vizualizuotos užduotys pravers ir tėvams, ir specialistams.**